Каржыланат:

Европа Биримдиги

FLERMONECA

Токойлорду жана био ар түрдүүлүктү, айлана чөйрөнүн абалын мониторингдөө менен кошо башкаруу

Аткаруучу:

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

CAMP alatoo NGO for sustainable mountain development

КЫРГЫЗСТАН ЖАЙЫТТАРЫНЫН ӨСҮМДҮКТӨРҮ

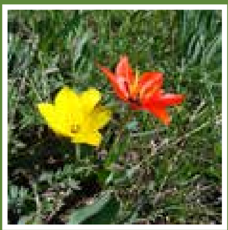

УДК 633/635
ББК 41.2
К 97

Рецензенттер: Эгембердиев А.А., Кыргыз АЧжММ алдындагы жайыттар депеартаментинин директору, Горборукова Л.П. а-ч.и.канд., КРСУ химия жана биохимия кафедрасынын доценти.

К 97 **Кыргызстандын жайыттарындагы өсүмдүктөр:** Кыргызстандын жайыттарындагы өсүмдүктөрүнүн каталогу. – Экинчи бас. – Б.: «VRS Company», 2015. – 224 б.

ISBN 978-9967-469-12-9

Бул Кыргызстандын жайыттарындагы өсүмдүктөрүнүн каталогу, Европа Союзу тарабынан каржыланган жана Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коому) тарабынан ишке ашырылган «Токойлорду жана бир артүрдүүлүктү, айлана-чөйрөнүн абалын мониторингдөө менен кошо башкаруу (FLERMONECA)" долбоорунун алкагында чыгарылды. Бул каталогдун мазмуну авторлордун түздөн түз жоопкерчилиги болуп саналат жана Европа Союзунун расмий көз карашын чагылдырбайт.

Техникалык жардам Улуу Британиянын Кыргызстандагы элчилиги тарабынан көрсөтүлдү

Каталог "CAMP Алатоо" коомдук фондунун кызматкерлери Жаныл Кожомуратова, Азамат Исаков, Саламат Джумабаева жана Жыргалбек Кожомбердиев тарабынан иштелип чыккан. Каталогдо "Кыргызстан мал ээлери үчүн колдонмо" китебинен, 2011 (автордук укук UCA жана NCCR Түндүк Түштүк уюмдарына таандык) жана биол.илим.доктору Г.А. Лазьковдун өздүк фотоархивинен, жана ошондой эле Пауль Венасстын авторлугуна таандык сүрөттөр колдонулду

Жалпы редакция биол. илим. доктору Лазьков Г.А. тарабынан жүргүзүлдү

К 3704010000-15 УДК 633/635
ББК 41.2

ISBN 978-9967-469-12-9
© Долбоор ЕС FLERMONECA, 2015
© GIZ, 2015

Мазмуну

Чанактуулар
Шангин астрагалы 7
Жука жалбырактуу жер буурчагы 9
Шалбаа уй бедеси 11
Сойломо уй беде 13
Жунгар тыйынчанагы........ 15
Сары беде 17
Тянь-Шань бедеси........ 19
Хмель сымал беде........ 21
Ири мөмөлүү кекек 23
Дого сымал чытыр 25
Урал кызыл мыясы 27
Гмелин шалбаа буурчагы 29
Сары шалбаа буурчагы 31
Кум эспарцети 33

Кылкандуулар
Кан токтоткуч кызыл от........ 37
Кургакчыл сүйсөң........ 39
Топтолушкан ак сокто 41
Жыш кылкандуу тулаңы 43
Гогенаккер ак кылканы 45
Кавказ тулаңы 47
Кыргыз тулаңы 49
Лессинг ак кылканы 51
Ак кылкан 53
Шибер чөп,Токой брахиподиуму........ 55
Канаттай шибер чөп, канаттай брахиподиум........ 57
Арпакан түбү бош 59
Кылкансыз түбү бош........ 61
Көпкөлөң түлкү куйрук........ 63
Шалбаа түлкү куйругу........ 65
Бордук жылганы........ 67
Шалбаа жылганы 69
Түймөкчөлүү жылган........ 71

Ичке жалбырактуу жылган 73
Кумай жылганы 75
Шелл тоо сулуусу 77
Валисса бетегеси, бетеге 79
Кызыл бетеге........ 81
Шорчул өзөнчү 83
Канатчан айдың чөбү........ 85
Тарактай буудайык........ 87
Сойломо буудайык........ 89
Манжадай ажырык 91
Кайракчы ат конок, ак сокто 93
Ичке коңур баш 95
Кадимки камыш........ 97
Чий, Нагыз чий 99
Тарбагай эгилопс 101
Коен арпа........ 103
Кыска кылкандуу арпа 105

Ыраңдуулар

Туктүү доңуз-сырт 109
Жапыз доңуз сырт 111
Ичке мөмөлүү доңуз сырт 113
Сасыгансыган өлөң чөп........ 115
Ичке жалбырактангансынган ыраң........ 117
Түркстан ыраңы 119
Кууш мөмөлүү ыраң 121
Кара машактуу ыраң........ 123

Түрлүү чөптөр

Бурма кара ак темгилдүү уу коргошун 127
Ак кодол........ 129
Томсон кой жалбырагы........ 131
Жапыз тармал чөп 133
Порфирий көк сайкалы 135
Карелин бүргүнү........ 137
Талаа чырмоогу 139
Дөңсө каз таманы 141
Жөргөмүш кымыздыгы 143
Төшөлгөн сабактуу кымыздык 145
Түркстандык көк базин 147
Ольга каз пиязы 149
Жылдызча чөп........ 151
Орточо жылдызча 153
Тоо шимүүрү........ 155
Топтошкон коңгуроо гүл........ 157
Төшөлмө жылтыркан........ 159
Яков сенеция 161
Алтай троллиусу 163
Чыгыш сары каз таманы 165
Тарамыштуу сары каз таман........ 167
Улар пиязы 169
Каралжын кара пияз 171
Топчу баш, көмөч нан 173
Кайрылган түктүү тогуз төбөл 175
Ак шакар чөп 177
Кызгылт сары жылтыр гүл 179
Ольга ак шыралжыны........ 181
Дары каакым 183
Кызгылт анагаллис 185
Кадимки галиум 187
Урвиллей бака жалбырагы 189
Күзгү шыбак 191
Мала гүлдүү шыбак 193
Тянь-шань шыбагы 195
Шыралжын шыбак........ 197
Узун учтуу күдүрөк 199
Баштыкчалуу эбелек 201
Сибирь креписи 203
Кашмир элик балтырканы 205
Тушташ гүлдүү саган 207
Боз терексен........ 209
Каз таңдай 211

Зинаида мандалагы.. 213
Кадимки чайыр гүл.. 215
Лобель марал кулагы 217
Кычкыл козу кулак... 219
Күрөң чыраш 221

Чанактуулар

Шангин астрагалы
(лат. ***Astragalus schanginianus*****)**
Астрагал Шангина

Шангин астрагалы/Астрагал Шангина/ (лат. *Astragalus schanginianus*)

Мүнөздөмө	Сабаксыз же кыска сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Тоголок сүйрү келген татаал жалбырактуу. Гүлдөрү сары, көпшөк чачыга бириккен. Чанактагы уругу ири келет. Уулуу өсүмдүк.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк желбейт
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Талаа

Жука жалбырактуу жер буурчагы
(лат. *Vicia tenuifolia***)**
Вика тонколистная

Жука жалбырактуу жер буурчагы/ Вика тонколистная/(лат. *Vicia tenuifolia*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Өскөн чөйрөнүн шар-тына жараша бою 90-100 см чейин бийик өсөт. Жалбырагы ичке, жогору жагында мурутчалары болот, гүлдөрү сыя көк түстө, бир чачыга бириккен.	
Жегиликтүүлүгү	Чабынды жана жайыт өсүмдүгү. Көк кезинде жана кургак түрүндө да 70-80 % жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Малдын бардык түрү	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин -22,3%, клетчатка -24,2%
Таралган аймагы	Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

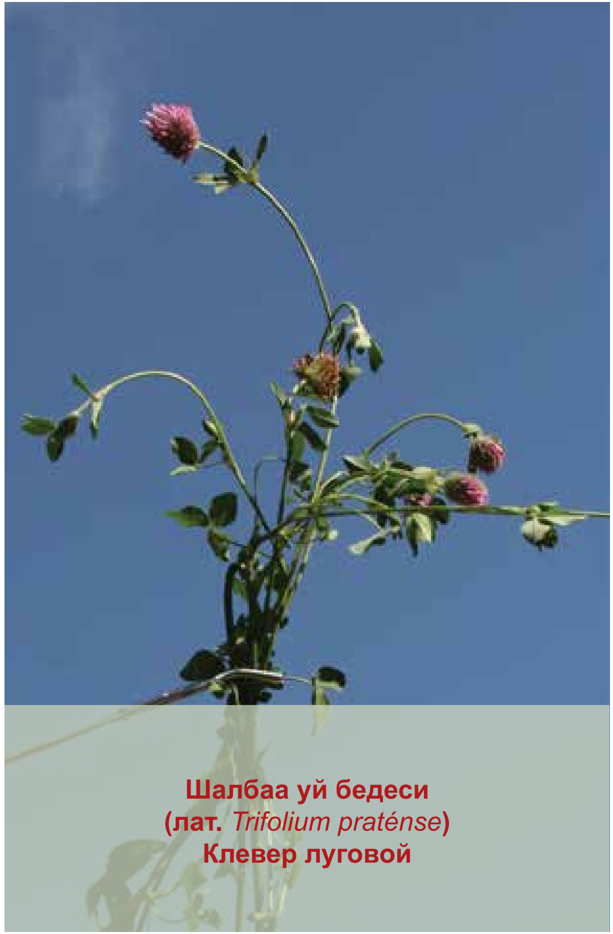

Шалбаа уй бедеси
(лат. *Trifolium praténse*)
Клевер луговой

Шалбаа уй бедеси/Клевер луговой/ (лат. *Trifolium praténse*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 48 см жеткен, сабактары көтөрүңкү өскөн көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы үч бөлүктүү. Гүлдөрү кызгылт, сыя көк кызыл, гүл тобу – тоголок башына жыйналган.	
Жегиликтүүлүгү	Эң мыкты тоют өсүмдүктөрүнүн бири катары белгилүү. Малдын бардык түрлөрү жайытта жүргөн мезгилде 80-90 % жакшы оттоп жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз мезгилдери	
Пайдалануу мөөнөтү	Беде 2-3 жолу пайдаланууну көтөрөт: 1 баскыч - бутонизация мезгилинде гүл-дөгөнгө чейин, 2-3 - баскычы жаш өсүндүсү колдонулат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 17,1%, клетчатка - 18,6%, тоют бир. - 22,8, 3 кг иштетилген протеинге барабар.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Сойломо уй беде
(лат. *Trifolium repens*)
Клевер ползучий

Сойломо уй беде/Клевер ползучий/ (лат. *Trifolium repens*)

Мүнөздөмө	Сабагы 10-40 см бийик өскөн көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы үч бөлүктүү татаал. Гүлдөрү ак жана жашыл, тоголок түрдөгү чачылага топтолгон.	
Жегиликтүүлүгү	Мыкты тоют өсүмдүгү. Мал жайытта жүргөн мезгилде 80-90 % чейин жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Мал таптаганга өтө туруктуу, пайдаланыудан кийин жакшы өсөт. Ошондуктан өсүмдүктү бир нече жолу кайталап пайдаланууга болот: 1-баскычы – гүлдөгөнгө чейин, калган учурларда жаш өсүндүсүнө мал откорууга болот.	
Тоют баалуулугу: жогору	Жогору	протеин - 21,7%, клетчатка - 15,7%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Жунгар тыйынчанагы (лат. *Hedysarum songoricum*) Копеечник джунгарский

Жунгар тыйынчанагы/
Копеечник джунгарский/
(лат. Hedysarum songoricum)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 60 см чейин жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабактары тик өсөт, бир аз түктүү. Жалбырагы татаал, тагыраак айтканда бир нече майда жалбырактардан турат. Гүлдөрү кызгылт, бир чачыга чогулган.	
Жегиликтүүлүгү	Мал өсүмдүктү 50 % жакшы жейт. Жалбырактары, гүл тобу жана жаш бутактары желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолку пайдаланууга чыдайт. Гүлдөгөнгө чейин пайдалануу керек.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 4,5%, клетчатка - 7,2%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, талаа	

Сары беде
(лат. ***Medicago falcata*****)**
Люцерна серповидная

Сары беде/Люцерна серповидная/ (лат. *Medicago falcata*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 150 см жеткен күчтүү сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Татаал жалбырактуу. Гүл тобу тоголок башында жайгашкан, гүлдөрү сары түстө.	
Жегиликтүүлүгү	Сары бедени малдын бардык түрү 70-80 % чейин жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Сары беде мал откоргонго, чаап жыйноого жана тебелеп таптоого чыдамдуу келет. Бир нече жолу, көбүнчө 3-жолу пайдаланууну көтөрөт: 1- баскыч – бутонизация маалында, кийинки баскычтарында 35-45 см жеткен жаш өсүндүсү пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 4,3%, клетчатка - 9,5%; тоют.бир. - 22,2-23,8, 3,3-4,1 кг иштетилген протеинге барабар.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары.	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

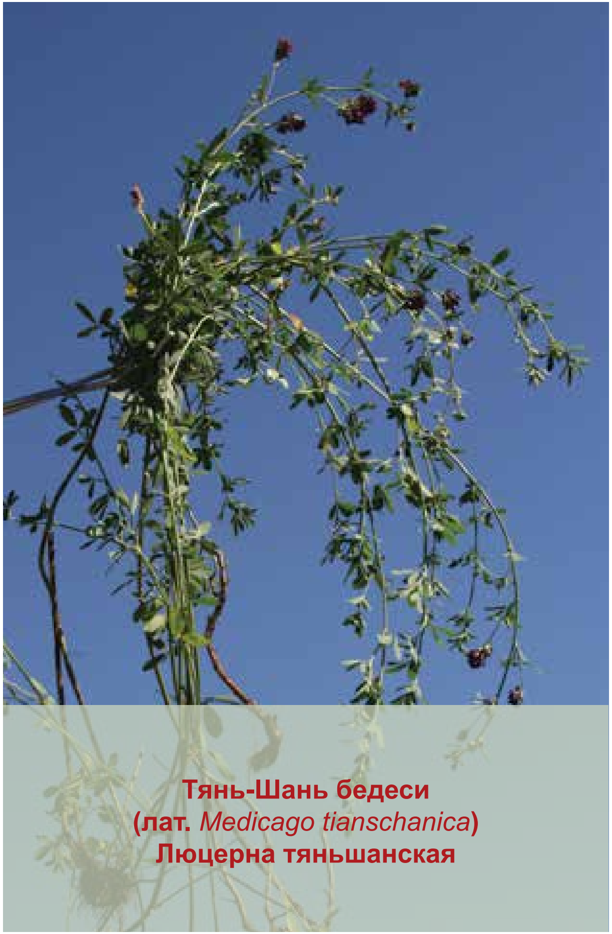

Тянь-Шань бедеси
(лат. *Medicago tianschanica*)
Люцерна тяньшанская

Тянь-Шань бедеси/ Люцерна тяньшанская/ (лат. *Medicago tianschanica*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 100-120 см чейин жеткен, ар тарапка жайылып өскөн, бир нече сабактуу көп жылдык чөп өсүмдүгү. Сабагы жыш жалбырактуу. Гүлдөрү сыя көк. Суукка чыдамдуу, тоюткор катары абдан жакшы түшүм берет.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта мал - 80-90 % чейин жакшы оттоп жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	2-3 жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскыч – гүлү түйүлө баштаганда жана гүл ачкан мезгилинде; 2-3 - жолу - кайра чыккан жаш өсүндүсү 35-40 см жеткен учурда пайдаланууга жарайт.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин – 17,1 %, клетчатка - 18%
Таралган аймагы	Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Хмель сымал беде
(лат. *Medicago lupulina*)
Люцерна хмелевидная

Хмель сымал беде/Люцерна хмелевидная (лат. *Medicago lupulina*).

Мүнөздөмө	Анча чоң эмес бир жылдык өсүмдүк, бийиктиги 10-65 см жетет. Көптөгөн сабактары жерге сойлоп да бир көтөрүлүп өсөт. Жалбырагы татаал кыска саптуу. Гүлдөрү майда, өңү ачык-сары келет.	
Жегиликтүүлүгү	Эрте жаздан тартып (апрель) жайдын аягына чейин (август) мал жакшы жейт. Өсүмдүк 80-90 % толук түрдө желет. Жаан-чачындан кийин нымдуу кезде коркунучтуу келет, себеби малдын ичин көптүрөт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 21,6%, клетчатка - 26,6%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Ири мөмөлүү кекек
(лат. *Oxytropis macrocarpa***)**
Остролодочник крупноплодный

Ири мөмөлүү кекек/ Остролодочник крупноплодный (лат. *Oxytropis macrocarpa*)

Мүнөздөмө	Сабаксыз же кыска сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Жибек сымаал түктүү. Татаал гүлдүү. Гүлдөрү ак, сары, кызгылт келет. Чанагы көпшөк, түктүү.
Жегиликтүүлүгү	Мал дээрлик жебейт. Вегетациясы баштал-ганда жылкылар бир аз жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Чүй өрөөнү, Талас
Өсүмдүк тиби	Чанактуулар

Дого сымал чытыр
(лат. *Trigonella arcuata*)
Пажитник дугообразный

Дого сымал чытыр/Пажитник дугообразный/*(лат. Trigonella arcuata)*

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-40 см жеткен, тамырынан тарта көп бутактуу, сабактары жерге сойлогон бир жылдык өсүмдүк. Жалбырагы татаал, үч бөлүктүү. Сары гүлдөрү, чатырча гүл тобуна бириккен. Даны -15-20 см узундуктагы сызыктуу, догоо сымал чанакта жайгашкан. Май-июнда гүлдөйт.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта мал анча жебейт. Мал ашыкча тоюп алган учурда, өзгөчө койлордун ичи көпкөнү байкалат (тимпанит).	
Малдын кайсыл түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы (июнь)	
Пайдалануу мөөнөтү	Өсүмдүк бир жылдык болгондуктан 1-жолу гана пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 16,9%, клетчатка - 19,6%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Урал кызыл мыясы
(лат. *Glycyrrhiza uralensis*)
Солодка уральская

Урал кызыл мыясы/Солодка уральская/ (лат. *Glycyrrhiza uralensis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 50-60 см болгон, коюу чыккан көп жылдык өсүмдүк. Жайыт мезгилинин аягына чейин вегетациясы улана берет. Жалбырагы татаал, сүйрү, алды жагынан таянычтары бар. Гүлдөрү сыя көк болуп коюу чачылага чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Жайыт мезгилинде негизинен гүлдөрү бир аз желет. Күзүндө биринчи үшүктөн кийин мал жакшы жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Күз
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Жогору
Таралган аймагы	Борбордук Тян-Шан, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Гмелин шалбаа буурчагы
(лат. *Lathyrus gmelinii*)
Чина Гмелина

Гмелин шалбаа буурчагы/
Чина Гмелина/
(лат. *Lathyrus gmelinii*)

Мүнөздөмө	Бийик өскөн көп жылдык өсүмдүк. Сабагы 100-130 см болуп катуу, бекем жана муунактуу келет. Жалбырактары сабагынын эки тарабында карама-каршы жайгашкан. Гүлдөрү жаңы ачыла баштаган кезде ачык сары, ал эми гүлдөө мезгили аяктап жаткан учурда ачык кызгылт сары болот.	
Жегиликтүүлүгү	Жайыттарда 60 % жакшы желет, өзгөчө жалбырактары малга жагымдуу	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга жарайт: биринчи баскычы – май айы; экинчи баскычы – кайра өсүп чыккан өсүндүсү колдонулат.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин 24,8%, клетчатка - 35,4%
Таралган аймагы	Борбордук Тян-Шан, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Сары шалбаа буурчагы
(лат. *Láthyrus praténsis*)
Чи́на лугова́я

Сары шалбаа буурчагы/Чина луговая/ (лат. *Láthyrus praténsis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 100 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабагы көтөрүңкү, төрт кырлуу. Татаал жалбырактары мурутча менен бүтөт. Гүлдөрү ак келет.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта жана оруп жыйналгандан кийинки кургак түрүндө да баардык малдын түрү жакшы жейт. Жалбырактары гана эмес сабактары да желет. Жалпы массанын 80-90 % пайдаланылат.	
Мүнөздөмө	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Оруп алгандан кийин тез өсөт, ошондуктан эки жолу пайдаланууга жарайт: биринчиси – май айынын аягы; экинчиси – орулуп жыйналгандан кийин өсүп чыккан өсүндүсү.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 19,4%, клетчатка - 23,8%; тоют. бир - 26, 4,2 кг иштетилген протеин.
Таралган аймагы	Борбордук Тян-Шан, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Фергана, Алай	
Тип растительности	Шалбаа	

Кум эспарцети
(лат. *Onobrychis arenaria*)
Эспарцет песчаный

Кум эспарцети/Эспарцет песчаный/ (лат. *Onobrychis arenaria*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Сабагынын бийиктиги 100 см жетет. Бутактуу, татаал жалбырагынын саптары узун келет. Гүлдөрү кызгылт -сыя көк, чачыга биригип чыгат.	
Жегиликтүүлүгү	Эспарцет жайытта 80-90 % чейин желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал.	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Коп жолу пайдаланууга чыдайт.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 21,6%, клетчатка - 26%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Алай	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

Кылкандуулар

Кан токтоткуч кызыл от
(лат. *Botriochloa ischaemum*)
Бородач кровоостанавливающий

Кан токтоткуч кызыл от/ Бородач кровоостанавливающий/ (лат. *Botriochloa ischaemum*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык жыш чыккан дан өсүмдүгү. Вегетация мезгилинин башталышында жалбырагы жумшак боз келет, күзүндө – кызгылт түскө өзгөрөт. Гүл тобу- манжа сымал көрүнүштө. Көбүнчө тегерек болуп өсөт.	
Жегиликтүүлүгү	Кургакчылыкка, тебелеп-таптоого чыдамдуу, күз-кыш мезгилинде тамырында жакшы сакталат. Көк кезинде мал (40-50 %) жакшы жейт. Күзүндө катууланып кетет да жегиликтүүлүгү төмөндөйт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	2-3 жолу пайдаланууга чыдай алат.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 7,8%, клетчатка - 28,9%
Таралган аймагы	Чүй өрөөнү, Талас, Алай	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

Кургакчыл сүйсөң
(лат. ***Calamagróstis epigéios*****)**
Ве́йник назе́мный

Кургакчыл сүйсөң/Вейник наземный/ (лат. *Calamagróstis epigéios*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 80 см жеткен көп жылдык тамыр сабактуу дан өсүмдүгү. Жалбырактары ичке, узун түз, өңү көгүш жашыл жана учтуу бодуракай келет. Гүл тобу шыпыргы. Машагы жашыл же кызгылт көгүш түстө болот.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта ичи түтүктөнүп, бутактанып өсүп жатканда 60% желет. Андан соң катуу тартып кетет да жегиликтүүлүгү начарлайт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Өсүмдүк 2-жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскычы- бутактанып өсүү убагында, 2-жолу- чабылгандан кийин кайра чыккан жаш өсүндүсү 30 см болгондо кезде пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Төмөн	протеин - 7,2%, клетчатка - 34%
Таралган аймагы	Борбордук Тян-Шан, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Топтолушкан ак сокто
(лат. *Dactylis glomerata*)
Ежа сборная

Топтолушкан ак сокто/Ежа сборная/ (лат. *Dactylis glomerata*)

Мүнөздөмө	Кыска бекем тамыр сабактары сөңгөктүү түп пайда кылат. Сабагынын бийиктиги 1 м жетип, жыланач келет. Жалбырактары жазы, көк кезинде сабагына жабышып ичти көздөй имерилип турат. Шыпыргы гүл тобу бир тутам машагына топтолгон.	
Жегиликтүүлүгү	Бул абдан баалуу жайыт жана чабынды өсүмдүгү. Бардык мал жакшы жейт, айрыкча бодо малга өзгөчө жагат. Баш алганга чейин 70-80 % желет.	
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, жылкы, кой	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Өсүмдүк таптоону жакшы көтөрөт, өсүму күчтүү, андыктан 3-4 жолу пайдаланууга болот. Биринчиси – баш алуу мезгилинде, кийинкилери – сабак-танганда.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 4,2%, клетчатка - 14,7%, тоют.бир. - 54,5, 4,3 кг иштетилген протеин
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстан	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Жыш кылкандуу туланы
(лат. *Stípa capilláta*)
Ковыль волосатик или
Ковыль волосовидный

Жыш кылкандуу туланы/Ковыль волосатик или Ковыль волосовидный/ (лат. *Stípa capilláta*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 50-90 см жеткен, бир нече сабактан турган жоон жыш сөңгөктүү, көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары узун, шибеге сымал өтө ичке, каптап турган түгүнөн улам бодуракай келет. Гүл тобу 20 см узун, куштун канатына окшош, эки бөлүктүү кылканы болот.
Жегиликтүүлүгү	Уругу күбүлгөнгө чейин малдын бардык түрү жейт. Гүлдөгөндөн кийин кылкандуу ак кылканы бар жайытка койлорду чыгарууга болбойт, себеби курч уруктары териге жана булчуңдарга буралып кирип, оору пайда кылат жана малдын өлүмүнө себепкер болот. Ошондуктан алгач жылкыны жайуу керек, алар кылкандуу ак кылканды 80-90% чейин түгөтө оттойт. Жазында гүлдөгөнгө чейин койлор 60% чейин жейт.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки
Пайдалануу мезгили	Жаз, күз, кыш
Пайдалануу мөөнөтү	Кылкандуу ак кылканды 2 жолу пайдаланууга болот. Жазында – май, июнь, ал эми күзүндө сентябрда.
Тоют баалуулугу	Орто; протеин - 8,7%, клетчатка - 20,9%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл, шалбалуу талаа, талаа

Гогенаккер ак кылканы
(лат. *Stipa hohenackeriana***)**
Ковыль Гогенаккера

Гогенаккер ак кылканы/ Ковыль Гогенаккера/ (лат. *Stipa hohenackeriana*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 75 см чейин жеткен, сөнгөктөнгөн калың, тыгыз түптүү өсүмдүк. Жалбырагы узун, катуу жана бир аз калың, сыртынан сейрек, үстү жагы жыш түк менен капталган. Гүлү 10-18 см узун, эки муунактуу келет.	
Жегиликтүүлүгү	Көк кезинде жана кургак түрүндө да 70-80 % жакшы желет, урук байлагандан кийин эч желбейт.	
Малдын кайсы түрү	Малдын бардык түрү	
Пайдалануу мезгили	Жаз, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	2-жолку пайдаланууга чыдайт. Жазында жана күзүндө жаш өсүндүсү колдонулат.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 4,6%, клетчатка - 15,5%
Таралган аймагы	Алай	
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл	

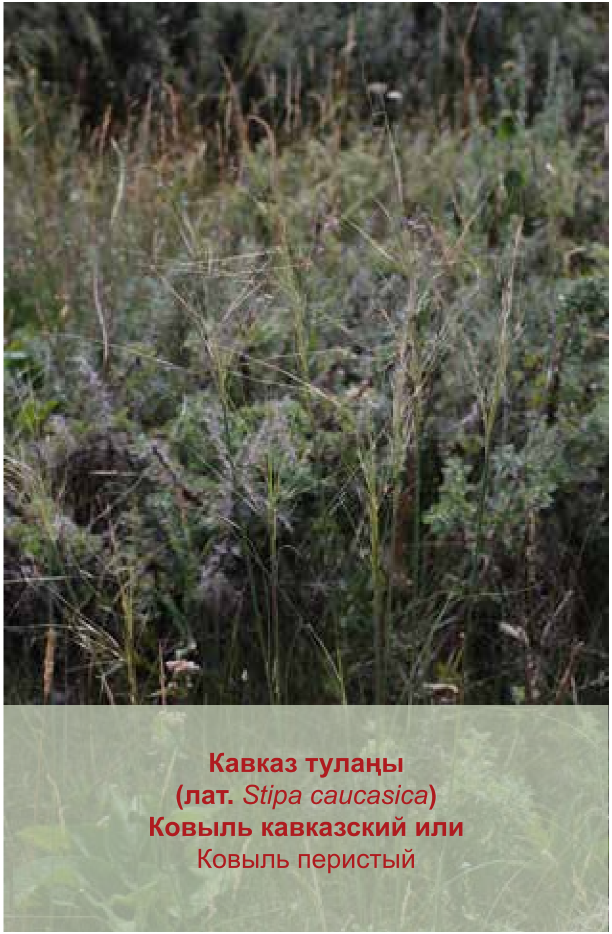

Кавказ тулаңы
(лат. *Stipa caucasica*)
Ковыль кавказский или
Ковыль перистый

Кавказ тулаңы/Ковыль кавказский или Ковыль перистый/ (лат. *Stipa caucasica, Stipa species*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 30 см жеткен, сөңгөктөнгөн тыгыз чым түптүү дан өсүмдүгү. Жалбырагы ичке, катуу, догоо сымал ийилип турат.	
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк гүлдөгөнгө чейин мал 70% жейт. Баш алгандан кийин ал катууланып, мал анча жебей калат.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жаз – жайдын башталышы, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 9%, клетчатка -27,4%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Чүй өрөөнү, Алай	
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл, талаа	

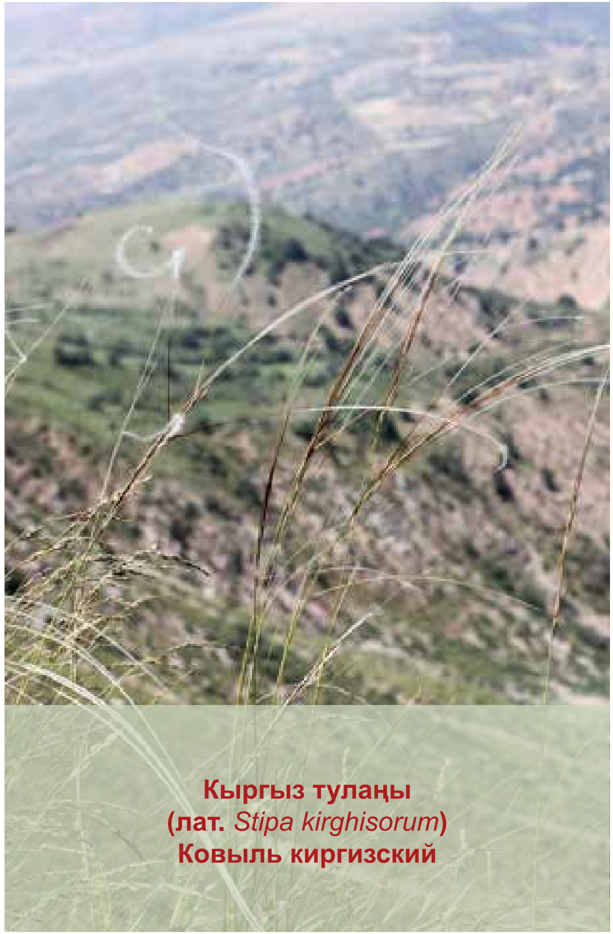

Кыргыз тулаңы
(лат. ***Stipa kirghisorum*****)**
Ковыль киргизский

Кыргыз туланы/Ковыль киргизский/ (лат. *Stipa kirghisorum*)

Мүнөздөмө	Ири тыгыз сөңгөктүү чым түп пайда кылган, бир нече сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Бийиктиги 30-60 см жетет. Жалбырактары узун, ичке, гүл тобуна чейин жетет. Сыртынан көптөгөн буткулдардан улам учтуу одуракай, алды жагынан быдырлуу же жылмакай келет. Куш канатына окшош гүл тобу 20-26 см узун, эки муунактуу болуп ийилип өсөт.	
Жегиликтүүлүгү	Баш алганга чейин жазында жана жайдын башталышында мал жакшы жейт. Жалбырактары жана жаш өркүндөрүн 50-60% желет. Жайдын аягында жана күзүндө сабактары менен жалбырактары катууланып, жегиликтүүлүгү кескин төмөндөйт. Кышында бир аз желет.	
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, кой, жылкы, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жылдын бардык мезгилдеринде	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскыч – жаз, 2 – күз айлары	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 13,5%, клетчатка - 28,5%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань.	
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, талаа	

Лессинг ак кылканы
(лат. *Stipa lessingiana*)
Ковыль лессинга

Лессинг ак кылканы/Ковыль лессинга/ (лат. *Stipa lessingiana*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 70 см жеткен көп сандуу сабактардан турган абдан жоон чымдуу түп болуп өсөт. Жалбырагы сабагынын жарымына тең келип, жыш, тышы кыска кирпикчелерден улам быдырлуу, ич жагы майда –түктүү келет. Гүлү кууш, 20 см чейин жыйнактуу.	
Жегиликтүүлүгү	Тоюттук сапаты боюнча эң мыкты тулаң болуп эсептелет. Ичке жана жумшак жалбырактары малга жагымдуу келип, гүлдөгөнгө чейин 60-70 % жакшы желет. Гулдөгөн учурда жана андан кийин жегиликтүүлүгү төмөндөйт, бирок башка жайыт чөптөрү болбосо жана аба-ырайы нымдуу шартта мал жакшы жейт. Кышкысын өсүмдүктүн бардык бөлүктөрү, жада калса кууратан сабагы да малды тоюттандырууга жарайт.	
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, кой, эчки, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга чыдайт: жазында –май, июнь айларында жана күзүндө сентябрь, октябрда.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 11,0%, клетчатка - 28,3%; тоют.бир. - 31,2-37,0, 4.5. кг иштетилген протеин
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Алай	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

Ак кылкан
(лат. *Ptilagrostis subslessiliflora*)
Ковыль почти-сидячецветковый

Ак кылкан/
Ковыль почти-сидячецветковый/
(лат. *Ptilagrostis subslessiliflora)*

Мүнөздөмө	Көп жылдык кылкандуу өсүмдүк, өзүнүн эски жалбырактарын таштагандын эсебинен майда жана нык 2-3 см. калыңдыктагы чириндини пайда кылат. Жалбырактары майда ийнелүү, тоголоктошуп буралган, котур. Учу – ичке шыпыргы, өңү ачык фиолет
Жегиликтүүлүгү	Мал бул 65-70% машак байлаганча жейт.
Малдын кайсы түрү	Кой
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолку оттоого туруштук берет
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань
Өсүмдүк тиби	Талаа

Шибер чөп,Токой брахиподиуму
(лат. *Brachypodium sylvaticum***)**
Коротконожка лесная

Шибер чөп,Токой брахиподиуму/ Коротконожка лесная/ (лат. *Brachypodium sylvaticum*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу түбүнө жыш чым пайда кылган көп жылдык өсүмдүк. Сабагы ичке, түз өсүп, кырлары курч келет. Топ гүлү – 15 см узундуктагы ийилген сейрек машак.	
Жегиликтүүлүгү	Баш алганга чейин 50-55 % жакшы желет, андан кийин жегиликтүүлүгү кескин төмөндөйт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга чыдайт: 1-баскыч – майда, 2-жолу жаш өсүндүсү пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 8,4%, клетчатка - 33,4%
Таралган аймагы	Фергана	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Канаттай шибер чөп, канаттай брахиподиум
(лат. *Brachypodium pinnatum*)
Коротконожка перистая

Канаттай шибер чөп, канаттай брахи-подиум /Коротконожка перистая/ (лат. *Brachypodium pinnatum*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу бийиктиги 50-120 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары жалпак, узун, түз жана учтуу. Гүл тобу-15см узундуктагы чачы.	
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин мал 50-55% жакшы жейт. Андан кийин катууланат жана жегилик-түүлүгү бир аз төмөндөйт. Экинчи жолу кайра өсүп чыккан жаш өсүндүсү абдан аш болумдуу келип, жегиликтүүлүгү 70% түзөт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, ири мүйүздүү мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга болот: 1-баскычы – жаз айлары (май, июндун биринчи он күнү), 2-жолу жаш өсүндүсү пайдаланылат	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 9,4%, клетчатка - 36,1%
Таралган аймагы	Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Арпакан түбү бош (лат. *Anisantha tectorum*) Костер кровельный

Арпакан түбү бош/Костер кровельный/ (лат. *Anisantha tectorum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-40 см жеткен өсүмдүк. Гүл тобу салыштырмалуу коюу, одуракай же түктүү, жашыл же сыя көк түстө болот. Апрель-май айларында абдан эрте гүлдөйт. Бир жылдык өсүмдүк.	
Жегиликтүүлүгү	Кардын кетиши менен эле тез өсүп чыгат, ошондуктан вегетация мезгилинин башталышында мал жакшы оттойт. Убакыттын өтүшү менен жегиликтүүлүгү азаят, анткени уругу жетиле баштагандан тарта анын кабырчактарынын катуу учтары малдын оозун жаралайт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протенин орточо - 22,8%, клетчатка - 23,2%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Чөл	

Кылкансыз түбү бош
(лат. *Bromopsis inermis*)
Кострец безостый

Кылкансыз түбү бош/Кострец безостый/ (лат. *Bromopsis inermis*)

Мүнөздөмө	Сойломо тамыр сабактуу көп жылдык дан өсүмдүгү. Сабактарынын бийиктиги 80-120 см жетет. Жалбырагы жазы. Гүл тобу шыпыргы. Кургакчылыкка жана суукка чыдамдуу келет.	
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин малдын бардык түрү 70-80% жейт. Андан кийин катууланып малга анча жагымдуу болбой калат. Мал оттогондон жана чабындыдан кийин чыккан жаш өсүндүсү жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Мал оттогондон кийин кайра жакшы өсөт жана таптаганга чыдамдуу келет. Ошондуктан аны бир сезондо 2-3 жолу пайдаланууга болот.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин орточо - 13,2%, клетчатка -25,0%, тоют бирдиги. - 29,3, 3,0 кг иштетилген протеинге барабар.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Көпкөлөң түлкү куйрук
(лат. *Alopecurus ventricosus***)**
Лисохвост вздутый

Көпкөлөң түлкү куйрук/ Лисохвост вздутый/ (лат. *Alopecurus ventricosus*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 60-85 см, сабактары коюу бадалча пайда кылган көп жылдык дан өсүмдүгү. Жалбырактары жазы, жалпак, саптары түбүнөн бир аз доң тартып турат. Гүл тобу султан цилиндр түрүндө, тыгыз, боз-жашыл, уругу жетилген учурда кара кочкул тартып кетет жана жеңил күбүлөт. Саздак шалбаада өсөт. Шорго чыдамдуу.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта малдын баардык түрлөрү жаздан тартып кеч күзгө чейин жакшы жейт. Вегетациялык мезгилде гүлдөгөнгө чейин 85% жегиликтүү келет. Ал эми гүл ачкандан кийин катуу тартып, жегиликтүүлүгү 35-40% чейин төмөндөйт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, бодо мал, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Мал откоруп же оруп алгандан кийин кайра чыга берет. Андыктан 2-3 жолу пайдаланууга чыдайт, 1- баскычы – гүлдөөрдүн алдында, кийинки баскычтарында жаш өсүндүсү пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 9,9%, клетчатка - 23,2%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Шалбаа түлкү куйругу
(лат. *Alopecurus pratensis*)
Лисохвост луговой

Шалбаа түлкү куйругу/ Лисохвост луговой/ (лат. *Alopecurus pratensis*)

Мүнөздөмө	Түбү көпшөк сөңгөк чымдуу, бийиктиги 80-120 см жеткен, урук берүүчү жана вегетациялык өркүндөрү арбын көп жылдык дан өсүмдүгү. Жалбырактары жазы жана жайык болот. Гүл тобу султан, тыгыз, цилиндр түрүндө болуп, жашыл же жашгылт-боз түстө. Жер астындагы суулар көтөрүңкү жерлерде өсөт. Суукка чыдамдуу.	
Жегиликтүүлүгү	Баалуу жайыт өсүмдүгү. Баардык айыл-чарба малдары 80-85 % жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаздын аягы, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Оруп жыйнап алгандан кийин жакшы өсүп чыгат, ошондуктан жайыт мезгилинде 2 же 3 жолу пайдаланууга жарайт.	
Тоют баалуулугу	Орто	клетчатка - 27,8%, протеин - 13,1%
Таралган аймагы	Кыргызстандын бардык аймактарында	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Бордук жылганы
(лат. *Poa nemoralis*)
Мятлик боровой (лесной)

Бордук жылганы/Мятлик боровой/ (лат. *Poa nemoralis*)

Мүнөздөмө	Ачык жашыл түстө, сеңгектүү көпшөк чым болуп өскөн көп жылдык өсүмдүк. Сабакта-ры 30-10 см чейин бийик өсөт. Жалбырагы кууш келет. Башындагы гүл тобу шактуу келет.	
Жегиликтүүлүгү	Вегетациянын алгачкы мезгилинде бышып жетилгенге чейин назик жумшак тоюткор бо-луп, малдын баардык түрү 80% жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, бодо мал, жылкы, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Жылган гүлдөгөнгө чейин абдан аш болумдуу азык болуп эсептелет, андыктан 2 жолу пайдаланууга чыдайт: 1-мезгили – жазында, 2- жолу чабындыдан кийинки жаш өсүндүсү пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 4,3%, клетчатка - 32%
Таралган аймагы	Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Шалбаа жылганы/Мятлик луговой/ (лат. *Poa praténsis*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу, чым болуп өскөн көп жылдык дан өсүмдүгү. Сабагынын бийиктиги 30-90 см. чейин жетет. Жалбырагы ичке, түз келет. Топ гүлү кызгыл же жашыл өңдүү. Суукка байымдуу өсүмдүк.	
Жегиликтүүлүгү	Абдан баалуу чабынды жана жайыт өсүмдүгү. Жайыттарда жана чабылып кургатылган түрүндө да 80-85% чейин абдан жакшы желет. Өсүмдүктү баш алганга чейин пайдалануу зарыл.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал, кой, эчки.	
Пайдалануу мезгили	Жаздын аягы, жай.	
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга жарайт	
Тоют баалуулугу	Жогорку	протеин - 15,6%, клетчатка - 24,1%, тоют. бирдиги- 25, 3,5 кг сиңирилген протеин туура келет.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа, шалбаа	

Түймөкчөлүү жылган
(лат. *Poa bulbosa*)
Мятлик луковичный

Түймөкчөлүү жылган/ Мятлик луковичный/ (лат. *Poa bulbosa*)

Мүнөздөмө	Майда тамырларчалары топтолушуп чымды түзөт. Сабактын жогорку бөлүгү жалбыраксыз. Ал эми жалбырактары ичке, узунунан ийилип, четтери быдырлуу келет. Ал эми сабагында машак ордуна ичи сырты кочкул сыя көк түстөгү «пияз сымал» башы болот.	
Жегиликтүүлүгү	Уругу түшкөндөн кийин да жегиликтүү, анткени гүл тобу болгон «башында» протеин көп болот. Бул тоют чөбү 80-90% жегиликтүү келет. Жайкы ысыктан кийинки кургаган түрүндө малга анча жагымы жок. Чабылгандан кийин кайра чыккан жаш сабагын мал 90% калтырбай жейт. Кышында жылкы, кой кардын алдынан сөңгөгүн таап, жегиликтүү, баалуу азык болгон башын жейт. Тебелеп таптоого да туруктуу келет.	
Малдын кайсы түрү	Малдын бардык түрү жейт, өзгөчө кой, жылкыга жагымдуу.	
Пайдалануу мезгили	Жаз, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Коңур баш жылганды эки жолу пайдаланууга болот: жай алдында жана күзүндө	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 5,5%, клетчатка - 18,8%, тоют бирдиги - 21,8, 4,4 кг иштетилген протеин.
Таралган аймагы	Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл, талаа шалбаасы, талаа, шалбаа	

Ичке жалбырактуу жылган
(лат. *Poa angustifolia*)
Мятлик узколистный

Ичке жалбырактуу жылган/ Мятлик узколистный/ (лат. *Poa angustifolia*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу көп жылдык өсүмдүк, анча чоң эмес көпшөк чымды пайда кылат. Сабактары 30-60 см бийик көтөрүңкү өсөт. Жалбырагы ичке кууш, тамырдан түз чыгат. Шыпыргы гүл тобу жыйнактуу.	
Жегиликтүүлүгү	Ичке жалбырактуу жылган баалуу тоют өсүмдүгү, малдын баардык түрү 80% чейин жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Ичке жалбырактуу жылган 2 жолу пайдаланууга чыдайт. Негизги тоют массасын 1-баскычта түзөт (май, июндун башталышы), 2- жолу күзүндө жаш өсүндүсү колдонулат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 3,1%, клетчатка - 6,8%
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстан	
Өсүмдүк тиби	талаа шалбаасы, талаа	

Кумай жылганы
(лат. *Póa alpína*)
Мятлик альпийский

Кумай жылганы/Мятлик альпийский/ (лат. *Póa alpína*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-90 см көп жылдык өсүмдүк. Сабактары түз, ичке, жылма жана жалбыраксыз келет. Жалбырактары сабактын түбүнөн көп санда чыгат. Жалбырактары да түз өсөт, эни 5 мм чейин ичке келет.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүктү малдын көп түрлөрү 90-100 % жейт. Башка жайыт чөптөрүнүн арасынан биринчи кезекте желет. Эң мыкты жайыт чөбү. Мал көк кезинде жана кургатылган түрүндө да жакшы жейт.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы
Пайдалануу мөөнөтү	Бир нече кайталап пайдаланууну көтөрө албайт, андыктан сезондо бир гана жолу пайдалануу керек.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл,Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа талаасы, шалбаа

Шелл тоо сулуусу
(лат. *Helictotrichon schellianum*)
Овсец Шелля

Шелл тоо сулуусу/Овсец Шелля/ (лат. *Helictotrichon schellianum*)

Мүнөздөмө	Анча чоң эмес сөңгөктүү чым түп пайда кылган, бийиктиги 30-60 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагынын жээктери одуракай келет. Гүл тобу шыпыргы.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүктүн жегиликтүүлүгү көңдөйлөнүп өсүп бутактана баштаган учурда 60-75% түзөт. Баш алгандан кийин жегиликтүүлүгү 15% төмөндөйт, урук байлаган мезгилде мал жебейт.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз (май), жай (июндун 1-он күндүгү)
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга чыдайт: 1-баскыч – бутактанып өсүү маалында, 2-баскыч – жаш өсүндүсү пайдаланылат.
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Талаа

Валисса бетегеси, бетеге
(лат. *Festuca valesiaca*)
Овсяница валезийская, типчак

Валисса бетегеси, бетеге/ Овсяница валезийская, типчак/ (лат. *Festuca valesiaca*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-70 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Тыгыз сөңгөктүү чым түп пайда кылат, ошондуктан малдын таптоосуна чыдамдуу келет. Урук байлоочу өркүндөрү сыртынан курган калган жалбырактар менен жабылып турат. Жалбырактары боз-жашыл, ичке, шибегеге окшош, жылмакай жана жалтырак болот.	
Жегиликтүүлүгү	Кыргызстандын негизги жайыт өсүмдүгү. Бетеге эрте жаздан баштап кеч күзгө чейин өсөт, ошондуктан бардык жайыт мезгилинде желет. Июль, август айларында, уруктангандан кийин анын жегиликтүүлүгү төмөндөйт. Апрель, май айларында анын жегиликтүүлүгү 80-90 % түзөт. Июнь айында клетчатка өсүп, 40-60 % желет. Сентябрь жана октябрь айларында жегиликтүүлүгү 60 % түзөт. Урук байлоочу өркүндөрү жана жалбырактары желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Бетеге бир нече жолу пайдаланууга жарайт, бирок ашыкча колдонуудан түшүмдүүлүгүнүн азайышына алып келет. Эң ыңгайлуусу – 2 жолу пайдалануу болуп эсептелет: биринчи баскычы – майдын аягы; экинчиси күзүндө 15-сентябрдан кийин кайра чыккан жаш өсүндүсүн. Кышында кургак бетеге шыбак менен бирге кышкы жайыт тоюткору катары кызмат кылат.	
Тоют баалуулугу	Жогорку	протеин -4,97%, клетчатка - 20,5%, тоют.бир. - 30,3, 2,9 кг иштетилген протеинге барабар
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа талаасы, шалбаа	

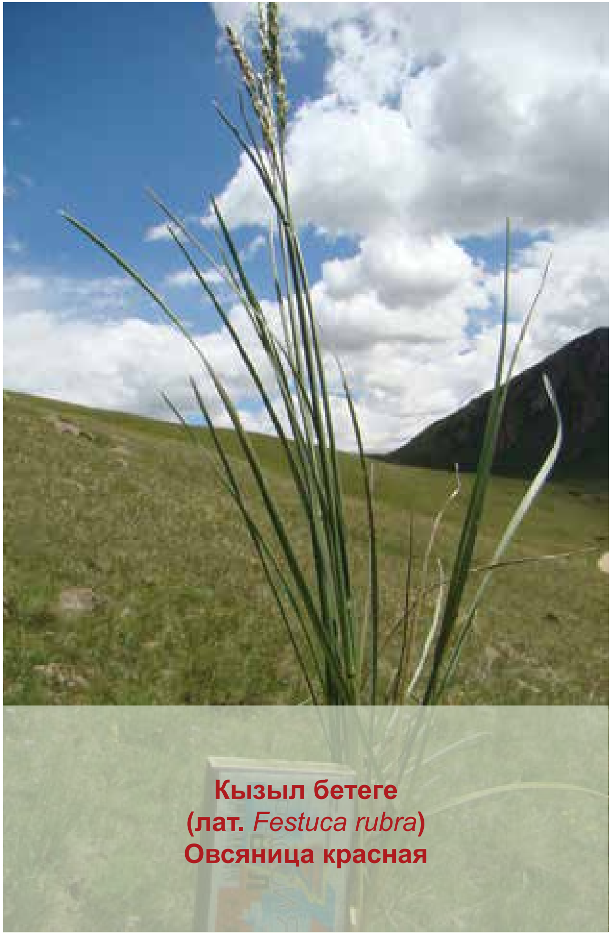

Кызыл бетеге
(лат. *Festuca rubra*)
Овсяница красная

Кызыл бетеге/Овсяница красная/ (лат. *Festuca rubra*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык тамыр сабактуу жана сөңгөк түптүү өсүмдүк. Сабактарынын бийиктиги 20-70 см келип, сырты кызгылт өңдөнгөн бир түптөн чыгат. Жалбырактары боз жашыл же жашгылт түстө. Узун, түз жана бири-бирине жакын турат. Шыпыргысы 2-14 см узундукта, тыгыз, гүлдөгөн мезгилде шактуу келет. Кургакчылыкка жана суукка чыдамдуу өсүмдүк.	
Жегиликтүүлүгү	Мыкты жайыт өсүмдүгү. Баш алганга чейин 60-65 % желет. Чабыктан кийин чыккан жаш өсүндүлөрү 70-75 % жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчкилер	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Пайдалануудан кийин жакшы өсөт. 2 жолу пайдалануу эң ыңгайлуу болуп эсептелет. Биринчи баскычы – май айында, экинчиси кайра жаш өсүндүсү чыккан кезде.	
Тоют баалуулугу	Жогорку	протеин - 9,2%, клетчатка - 40,1%, тоют бир - 31, 2,4 кг иштелилген протеинге барабар
Таралган аймагы	Өсүмдүк тиби	
Тип растительности	Шалбаа	

Шорчул өзөнчү
(лат. *Aeluropus littoralis*)
Прибрежница солончаковая

Шорчул өзөнчү/ Прибрежница солончаковая/ (лат. *Aeluropus littoralis*)

Мүнөздөмө	Шорго чыдамдуу көп жылдык өсүмдүк. Сабактары 20-60 см бийик, жерге төшөлүп да өсөт. Сөңгөктөнгөн көпшөк чым түп пайда кылат. Жалбырагы кууш, жээктери ийилип турат. Гүл тобу кыска, учтары курч одуракай бутактуу шыпыргы сымал келет. Апрель-май айларында гүлдөйт.	
Жегиликтүүлүгү	Күз-кыш мезгилдеринде жайытта мал жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал, кой, эчки	
Пайдалануу мезгили	Күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланылат, бирок 2-жолу колдонуугa да чыдайт.	
Тоют баалуулугу	Орто	клетчатка - 30,1%, протеин - 14%
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстан	
Өсүмдүк тиби	Чөл	

Канатчан айдың чөбү
(лат. *Ptilagrostis mongholica*)
Птилагростис монгольский

Канатчан айдын чөбү/
Птилагростис монгольский/
(лат. *Ptilagrostis mongholica*)

Мүнөздөмө	Эски жалбырактардын түптөрү чогулган, сөңгөктүү ири чымды пайда кылган өсүмдүк. Сабагы 15-60 см бийик өсөт. Гүл тобу менен сабактын жогору жагы кочкул сыя көк түстө келет. Жалбырагы калың, түтүкчө сымаал оролуп турат.
Жегиликтүүлүгү	Баш алганга чейин мал жакшы жейт (60-65 %).
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга чыдайт.
Тоют баалуулугу	Жогору
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань
Өсүмдүк тиби	Чөл, талаа

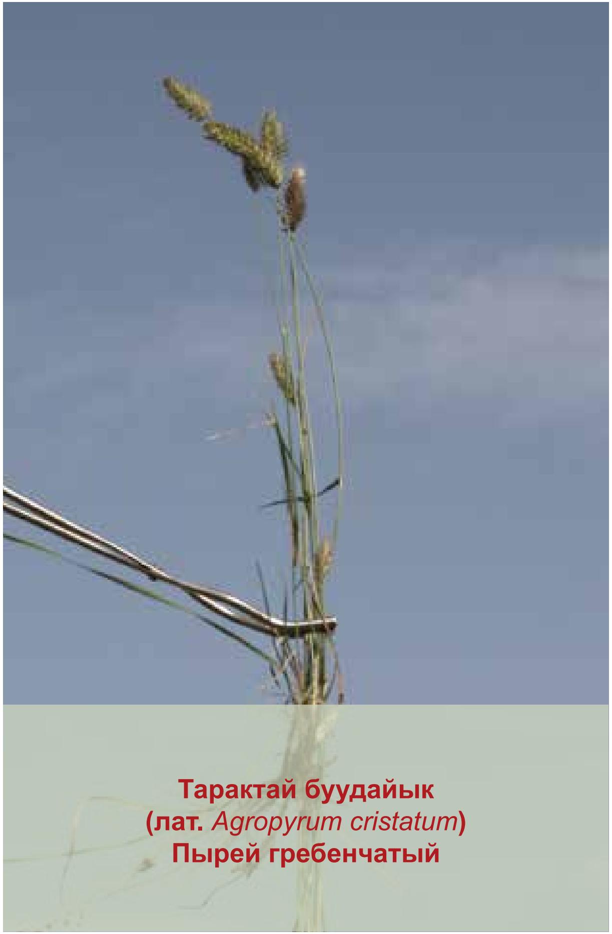

Тарактай буудайык
(лат. *Agropyrum cristatum*)
Пырей гребенчатый

#တарактай буудайык/Пырей гребенчатый/ (лат. *Agropyrum cristatum*)

Мүнөздөмө	Анча чоң эмес сөңгөк чымдуу түбү бар көп жылдык өсүмдүк. Сабактары тамыры-нан тартып муунактуу, жылма, же түктүү. Жалбырагы ичке, ич жагы жылмакай, сырты майда түктүү же одуракай келет.	
Жегиликтүүлүгү	Баш алганга чейин жайытта айыл-чарба малдарынын бардык түрлөрү 60-65 % жакшы жейт. Андан кийин абдан катуу тартып, жегиликтүүлүгү төмөндөйт. Мал откорууну жана тебелегенди жакшы көтөрөт.	
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, жылкы, кой	
Пайдалануу мезгили	Жаз, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскычы –жазында, 2-жолу – күзүндө пайдаланылат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 10,6%, клетчатка - 32,7%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

Сойломо буудайык
(лат. *Elytrígia répens*)
Пырей ползучий

Сойломо буудайык/Пырей ползучий/ (лат. *Elytrígia répens*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 80-120 см чейин узун өскөн, тамыр сабактуу көп жылдык дан өсүмдүгү. Жалбырагы көгүш-жашыл келет. Машагынын учтары кылкан менен бүтөт	
Жегиликтүүлүгү	Жайытка чыгарылган малдын түрүнө жараша 55-70 % чейин желет. Негизинен гүлдөгөнгө чейин өсүмдүктүн жалбырактары жана гүл тобу жайгашкан өркүндөрү жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, жылкы, кой	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга болот. Биринчиси – түтүктөнүү мезгилинде, экинчиси – чабындыдан кийин өскөн жаш өсүндүсүн.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 14,9%, клетчатка - 27,7%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа	

Манжадай ажырык
(лат. *Cynodon dactylon*)
Свинорой пальчатый

Манжадай ажырык/ Свинорой пальчатый/ (лат. *Cynodon dactylon*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык тамыр сабактуу өсүмдүк. Сабактары түбүнөн баштап бутактуу келет. Гүл тобу шыпыргы. Машагы манжа сымал жайгашкан. Кургакчылыкка жана шорго чыдамдуу өсүмдүк.
Жегиликтүүлүгү	Мал өсүмдүктү 60-70 % жейт.
Малдын кайсы түрү	Бодо мал , жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Тебелеп таптоого жакшы туруштук берет, ошондой эле чаап алгандан кийин да жакшы өсөт. 2-3 жолу пайдаланууга болот.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл

Кайракчы ат конок, ак сокто
(лат. *Phleum phleoides*)
Тимофеевка степная

Кайракчы ат конок, ак сокто/ Тимофеевка степная/ (лат. *Phleum phleoides*)

Мүнөздөмө	Көп сабактуу, бийиктиги 85 см жеткен, сөңгөктүү түбү бар көп жылдык дан өсүмдүгү. Өңү күңүрт-жашыл. Жалбырагы жалпак, эни 4 мм жетет, жээктери ичке-бы-дырлуу. Гүл тобу ичке, узун тоголок келет. Кургакчылыкка жана катуу суукка туруктуу өсүмдүк.	
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк баш алганга чейин малдын баардык түрү 65-75 % жейт, андан кийинки мезгилде жегиликтүүлүгү 50 % чейин төмөндөйт.	
Малдын кайсыл түрү	Бодо мал, жылкы, кой	
Пайдалануу мезгили	Жай (июнь, июль)	
Пайдалануу мөөнөтү	Тебелеп таптоону жакшы көтөрөт. Пайда-лануудан кийин начар өсөт, ошол себептүү бир жолу гана пайдалануу ыңгайлуу болуп эсептелет.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 7,8%, клетчатка - 30,5%, тоют бир - 24,7, 2 кг, иштетилген протеинге туура келет
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа, талаа	

Ичке коңур баш
(лат. *Koeleria gracilis*)
Тонконог тонкий

Ичке коңур баш/Тонконог тонкий/ (лат. *Koeleria gracilis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-25 см жеткен, түбүндө көпшөк сөңгөктүү чым пайда кылган көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы жылмакай же майда бүдүрлүү. Гүл тобу шыпыргы сымал, жумшак түктүү келет. Күзүндө жаңы өркүндөрдүн өсүшү байкалат.	
Жегиликтүүлүгү	Жазында жана жайдын башталышында малдын бардык түрү 90% чейин жейт. Баш алгандан кийин жегиликтүүлүгү 40% чейин азаят. Күз мезгилинде жаңы өркүндөр пайда болгондон кийин жегиликтүүлүгү 90% жетет.	
Малдын кайсыл түрү	Бодо мал, кой, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы (июнь), күз	
Пайдалануу мөөнөтү	2-жолу пайдаланууга болот. 1-баскыч –жазында, жайдын башталышында. 2-күзүндө.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 7,8%, клетчатка - 33,5%, тоют бирдиги - 45,2, 4,8 кг иштелген протеинге барабар.
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстан аймагы	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

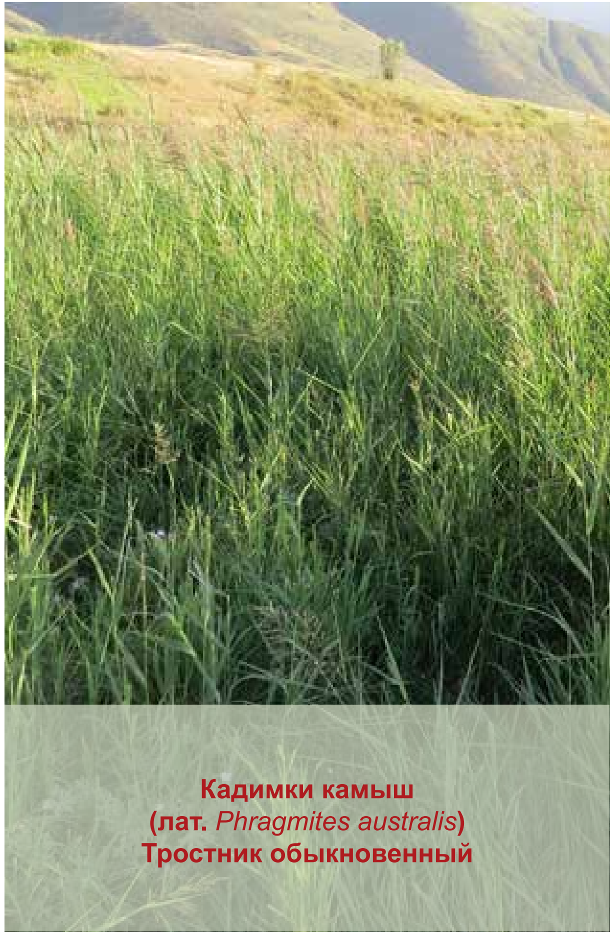

Кадимки камыш
(лат. *Phragmites australis*)
Тростник обыкновенный

Кадимки камыш/ Тростник обыкновенный/ (лат. *Phragmites australis*)

Мүнөздөмө	Тамыры жакшы өнүккөн көп жылдык дан өсүмдүгү. Сабагы калың жана бийик келип, 50-350 см жетет. Жалбырактары узун, жалпак, көгүлтүр, же боз-жашыл, сабагына тыгыз жабышып өсөт. Шыпыргысы ири узун, коюу келип көбүнчө сыя көк түстө болот.	
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк көк кезинде гана 50-55 % желет (жалбырактары). Андан соң тоютка жарабайт. Тоют жетишсиз болгон учурда гана желиши мүмкүн.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз	
Пайдалануу мөөнөтү	Көп жолу пайдаланууга чыдайт. Эң алгач өсүмдүк көңдөйлөнүп түтүк боло баштаган кезде мал жайууга же чаап алууга болот.	
Тоют баалуулугу	Төмөн	протеин - 6,6%, клетчатка - 36,3%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Чий, Нагыз чий
(лат. ***Achnatherum splendens*****)**
Чий блестящий

Чий, Нагыз чий/Чий блестящий/ (лат. *Achnatherum splendens*)

Мүнөздөмө	Топтошуп сөңгөктөнгөн чым болуп өсөт. Түбү ири, тыгыз жыш келет. Сабактары абдан бекем, 50-250 см чейин бийик өсөт, эски жалбырактардын саптары менен курчалган. Жалбырагы ичке, катуу, түтүкчө. Гүл тобу шыпыргы, ак же кызгылт түстө келет. Нымдуу жерлерге өсөт.
Жегиликтүүлүгү	Тамырына чейин жана кургатылган түрүндө да жакшы желет. Баш алганга чейин жалбырактары көп кезде (июнь айынын ортосуна чейин) жегиликтүүлүгү 60 % чейин жетээри байкалат. Андан кечирээк чий катууланып анча жакшы желбей калат. Кыш мезгилинде сабактарын жана жалбырагын кар бир аз жумшартып, малга жегиликтүү болуп калат.
Малдын кайсы түрү	Бодо мал, жылкы
Пайдалануу мезгили	Май-июнь, кыш
Пайдалануу мөөнөтү	Чий 2-3 жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскычы өсүмдүк 30-40 см жеткенде, 2-3 - жолу жаш өсүндүлөрү колдонулат.
Тоют баалуулугу	Жогору протеин - 8,4%, клетчатка - 34,8%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл,Чүй өрөөнү,
Өсүмдүк тиби	Шалбаа, талаа

Тарбагай эгилопс
(лат. *Aegilops Squarrosa*) **или (***A. triuncialis***)**
Эгилопс оттопыренный

Тарбагай эгилопс/
Эгилопс оттопыренный/
(лат. *Aegilops Squarrosa*) *или (A. triuncialis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-40 см жетет. Жалбырагы жылмакай же жээк кырлары кыска түктүү. Машактары узун тоголок, ичке, бышкан убагында оңой сынма морт келет.	
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин мал 60-65 % чейин жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз	
Пайдалануу мөөнөтү	Эгилопс 1-жолку пайдаланууга чыдайт	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 9,4%; клетчатка - 27,1%
Таралган аймагы	Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл	

Коен арпа
(лат. ***Hordeum leporinum*****)**
Ячмень заячий

Коен арпа/Ячмень заячий/ (лат. *Hordeum leporinum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-40 см жеткен сабагы муунак-туу дан өсүмдүк. Жалбырактары жалпак, ичке, түз туурасы кичине. Машагы узун өсүп, учтары кылкандуу келет.	
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин 70-75 % желет. Андан соң катуу тартып кетет жана жегиликтүүлүгү кескин төмөндөйт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланылат (жазында)	
Тоют баалуулугу	Орточо	протеин - 13%, клетчатка - 22,2%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Жарым чөл, талаа	

Кыска кылкандуу арпа
(лат. *Hordeum brevisubulatum*)
Ячмень короткошиловидный

Кыска кылкандуу арпа/ Ячмень короткошиловидный/ (лат. *Hordeum brevisubulatum*)

Мүнөздөмө	Анча чоң эмес сөңгөктүү чымды пайда кылган көп жылдык өсүмдүк. Сабагы 40-80 см бийик өсөт. Жалбырагы ичке, узун жана одуракай келет. Машагы сыя көк түстө. Анча көп эмес шорго чыдамдуу келет.	
Жегиликтүүлүгү	Баш алганга чейинки көк кезинде 70-75 % желет. Андан кийинки мезгилинде жегиликтүүлүгү кескин төмөндөйт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт: 1-басқычы – өсүмдүк түтүктөнө баштаган учурда, 2-жолу – жаш өсүндүсүн.	
Тоют баалуулугу	Төмөн	протеин - 4,4%, клетчатка - 13,2%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Фергана, Талас, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Ырандуулар

Туктүү доңуз-сырт
(лат. *Kobresia capilliformis*)
Кобрезия волосовидная

Туктүү доңуз-сырт/ Кобрезия волосовидная/ (лат. *Kobresia capilliformis*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык, жалбырактары ичке кыл сымал түбү сөңгөктүү тыгыз чым болгон өсүмдүк. Сабактары 40-75 см бийик, тоголок, кылга окшош чыгат. Гүл тобу коюу машак.	
Жегиликтүүлүгү	Вегетация мезгилинин башталышында мал 65 % абдан жакшы жейт. Андан кийинки мезгилде жегиликтүүлүгү азаят.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Таптаганга көтөрүмдүү келет. Эки жолу колдонууга мүмкүн. Бирок бир жолу пайдалануу эң ыңгайлуу деп эсептелет.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 19,3%, клетчатка - 21,3%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл,Чүй өрөөнү, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Жапыз доңуз сырт
(лат. *Cobresia humilis*)
Кобрезия низкая

Жапыз доңуз сырт/Кобрезия низкая/ (лат. *Cobresia humilis*)

Мүнөздөмө	Майда сөңгөктөнгөн чымдуу, кыска, тамырга жакын күрөң өңдөгү түбү бар өсүмдүк. Сабактары 3-15 см жетет, тоголок. Жалбырагы жалпак, сабагынан кыска. Гүл тобу – машак.	
Жегиликтүүлүгү	Мал жайытта жүргөн мезгилде 50-60 % чейин желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга чыдайт	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 9,6%, клетчатка - 23,7%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл,Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Ичке мөмөлүү доңуз сырт
(лат. *Kobresia stenocarpa*)
Кобрезия узкоплодная

Ичке мөмөлүү доңуз сырт/ Кобрезия узкоплодная/ (лат. *Kobresia stenocarpa*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Сабактары үч кырлуу, 35 см бийик, түз өсөт. Жалбырагы жалпак узун, сабагынан 2-4 эсе кыска келет. Гүл тобу - машак.	
Жегиликтүүлүгү	Жайыт жана чабынды чөп катары колдонулат. Вегетация мезгилинин башталышында (баш алганга чейин) 70-80 % жакшы желет.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 10,8%, клетчатка - 22,4%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай.	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Сасыгансыган өлөң чөп
(лат. *Carex pseudofoetida*)
Осока ложновонючая

Сасыгансыган өлөң чөп/ Осока ложновонючая/ (лат. *Carex pseudofoetida*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык тамыр сабактуу өсүмдүк. Сабагы 8-30 см жетет, көпшөк-үч кырлуу, жылаңач. Жалбырагы калың, сабагынан кыска келет. Топ гүлү – машак баш.	
Жегиликтүүлүгү	Жайыттарда жана чабылып кургатылган түрүндө 70% чейин жакшы желет	
Малдын кайсыл түрү	Кой, эчки, жылкы, бодо мал	
Пайдалануу мезгили	Жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга чыдайт.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 17,1%, клетчатка - 20,5%
Таралган аймагы	Центральный Тянь-Шань, Иссык-Куль, Чуйская долина, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Өлөң чөп	

Ичке жалбырактангансынган ыраң
(лат. *Carex stenophylloides***)**
Осока ложноузколистная

Ичке жалбырактангансынган ыраң/ Осока ложноузколистная/ (лат. *Carex stenophylloides*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-40 см жеткен, тамыр сабактуу өсүмдүк. Жалбырагы сабагы менен теңдеш, жалпак, бир аз ийилип турат. Гүл тобу бир капталына байлаган машак. Апрель-майда гүлдөйт.	
Жегиликтүүлүгү	Малга мыкты жазгы тоют чөбү катары эсептелет. Жазгысын 70-80% желет, күзүндө жегиликтүүлүгү – 30% түзөт.	
Малдын кайсыл түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы (июнь)	
Пайдалануу мөөнөтү	Ичке жалбыраксынган ыраң негизги тоюткор катары май, июнда өсөт. Мал откоргондон кийин өсүмү начар. Ошондуктан бир ирээт пайдалануу ыңгайлуу.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 17,6%, клетчатка - 15,8%
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстандын аймагы	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Түркстан ыраңы
(лат. *Carex turkestanica*)
Осока туркестанская

Түркстан ыраңы/Осока туркестанская/ (лат. *Carex turkestanica Regel.*)

Мүнөздөмө	Бир тутам сөңгөк чым түзгөн көп жылдык тамыр сабактуу өсүмдүк. Сабактары 10-30 см бийик, түбүндө кызыл-күрөң түстөгү эски жалбырактардын калдыктары кезигет. Жалбырагы катуу, үч кырлуу жана курч. Кургакчылыкка чыдамдуу.	
Жегиликтүүлүгү	Көк кезинде жана кургатылган түрүндө да мал 60 % чейин жакшы жейт.	
Малдын кайсы түрү	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз	
Пайдалануу мөөнөтү	Өсүмдүк тебелеп-таптоого туруктуу келет. Эки жолу пайдаланууга чыдайт: 1- жазында (май, июндун башы), 2- күзүндө.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 8,7%, клетчатка - 27,2%
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстандын аймагы	
Өсүмдүк тиби	Талаа	

Кууш мөмөлүү ыраң
(лат. *Carex stenocarpa***)**
Осока узкоплодная

Кууш мөмөлүү ыраң/ Осока узкоплодная/ (лат. *Carex stenocarpa*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-60 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Сабактары үч кырлуу, баш жагы ийилип тургат. Жалбырактары жалпак. Гүл тобу – ийилген чачы.	
Жегиликтүүлүгү	Мал 50-65 % жейт.	
Малдын кайсы түрү	Жылкы, бодо мал, кой	
Пайдалануу мезгили	Жай	
Пайдалануу мөөнөтү	Орулгандан кийин жакшы чыкпайт. Ошондуктан бир жолу пайдаланууга жарайт.	
Тоют баалуулугу	Орто	протеин - 10,6%, клетчатка - 22,4%
Таралган аймагы	Борбордук Тян-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа талаасы, шалбаа	

Кара машактуу ыраң
(лат. *Carex melanantha***)**
Осока черноголовая

Кара машактуу ыраң/ Осока черноголовая/ (лат. *Carex melanantha*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу, бийиктиги 10-30 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабагы үч кырлуу. Жалбырагы сабагына окшош. Гүл тобу башка окшош тоголок, кара күрөң келет.	
Жегиликтүүлүгү	Жайытта вегетациянын бардык мезгилинде желе берет. Жегиликтүүлүгү - 60-65% түзөт.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай	
Пайдалануу мөөнөтү	2-жолку пайдаланууга чыдайт: 1- баскыч – май айы, 2- жолу – жаш өсүндүсү.	
Тоют баалуулугу	Орто	протенин орточо - 16,7%, клетчатка - 24,7%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай	
Өсүмдүк тиби	Шалбаа	

Түрлүү чөптөр

Бурма кара ак темгилдүү уу коргошун
(лат. ***Aconitum exelsum*****)**
Аконит высокий

Бурма кара ак темгилдүү уу коргошун/ Аконит высокий (лат. *Aconitum exelsum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 100-120 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабактары түз өсөт. Ири жалбырактары тамырынан жана сабагынан чыгат, тиш сымал бөлүктөргө ажырап турат. Кочкул жана сыя көк гүлдөрү жумшак чачыга чогулган. Гүлүндө өзүнө таандык өзгөчө жыты бар. Уулуу.
Жегиликтүүлүгү	Желбеген өсүмдүк.
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Алай
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, шалбаа

Ак кодол
(лат. ***Aconitum rotundifolium*****)**
Аконит круглолистный

Ак кодол/Аконит круглолистный (лат. *Aconitum rotundifolium*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-20 см болуп калың чыккан көп жылдык өсүмдүк. Тамырлары тоголок келет. Тамырдан өскөн жалбырактары тегерек жана бирдей бөлүктөргө ажыраган. Гүлү агыш-кызгылт, көгүш тартып турат, назик чачыга чогулган. Жайыт мезгилинин аягына чейин вегетациясы улана берет.
Жегиликтүүлүгү	Желбеген уулуу өсүмдүк. Бул өсүмдүк жапыз өскөндүктөн мал кээде жеп алып, ууланган учурлар кездешет.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Томсон кой жалбырагы (лат. *Ligularia thomsonii*) Бузульник Томсона

Томсон кой жалбырагы/
Бузульник Томсона/
(лат. *Ligularia thomsonii*)

Мүнөздөмө	Тамыр сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Сабактары 50-130 см бийик түз өскөн, жаш кезинде сырты жыш түктүү келет. Жалбырагы майда, үстү кочкул жашыл, кырчындуу. Жалбырактын арткы жагы ачык өңдө, жыш түктүү келет. Тамырдан чыккан жалбырактары жазы, түбү найза сымал. Гүлдөрү ачык сары. Отоо өсүмдүк.
Жегиликтүүлүгү	Көк кезинде жыш түктүү келгендиктен жегиликтүүлүгү абдан төмөн. Күзүндө кургак жалбырактарын мал жаан-чачындан кийин жеши мүмкүн.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Күз
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, шалбаа

Жапыз тармал чөп
(лат. *Thalictrum minus*)
Василистник малый

Жапыз тармал чөп/Василистник малый/ (лат. *Thalictrum minus*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 40-50 см болгон абдан жыш бутактуу көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары анча чоң эмес, татаал, арткы тарабы көгүш. Гүлдөрү майда, жашгылт жана шактуу шыпыргыга чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Жайыт мезгилинде мал жебеген өсүмдүк. Дарычылыкка колдонулат. Кеч күздө кургак түрүндө бир аз желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Күз
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Порфирий көк сайкалы
(лат. *Veronica porphyriana*)
Вероника Порфирия

Порфирий көк сайкалы/ Вероника Порфирия/ (лат. *Veronica porphyriana*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-30 см жеткен, тамыр сабактуу бир жылдык өсүмдүк. Сабагы көтөрүңкү жана аз санда чыгат. Анча чоң эмес жалбырактары сабагында бир катарда карама-каршы жайгашкан, жумуртка сымал келет. Гүлдөрү көгүш, сыя көк түстө болот.
Жегиликтүүлүгү	Жегиликтүүлүгү 80 % түзөт.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз, жайдын башталышы
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас
Өсүмдүк тиби	Талаа

Карелин бүргүнү
(лат. *Aquilegia karelini*)
Водосбор Карелина

Карелин бүргүнү/Водосбор Карелина/ (лат. *Aquilegia karelini*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 40-60 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары катары менен жайгашып, үч бөлүктүү келет. Гүлдөрү ири, кочкул кызыл же сыя көк болот. Гүлдөрүнүн узун созулган желекчелери бар.
Жегиликтүүлүгү	Бул өсүмдүк гүлү ачылганга чейинки мезгилин-де жалбырактары гана желет (25%). Жалбы-рактын тутумунда «С» витамини бар.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Маалымат жок
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Талаа чырмоогу
(лат. *Convolvulus arvensis***)**
Вьюнок полевой

Талаа чырмоогу/Вьюнок полевой/ (лат. *Convolvulus arvensis*)

Мүнөздөмө	Көп сандаган чырмалган же сойломо сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы саптуу, үч бурчтуу, түбүнөн найза сымал келет. Гүлдөрү кызгылтым же агыш түстө.
Жегиликтүүлүгү	Малдар 90 % жакшы жейт. Жылкылар үчүн уулуу келет.
Малдын кайсы түрү	Бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир нече жолу пайдаланууга чыдайт. О.э. мал откоргондон кийин да жакшы өсөт. Өсүмдүктү вегетация мезгилинин бардык учурларында пайдаланууга болот.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Чөл

Дөңсө каз таманы
(лат. ***Geranium collinum*****)**
Герань холмовая

Дөңсө каз таманы/Герань холмовая/ (лат. *Geranium collinum*)

Мүнөздөө	Бийиктиги 30-40 см жеткен, калың өскөн көп жылдык өсүмдүк. Сабактары жайылып, көп бутактуу келет. Жалбырактары бүтүн. Гүлдөрү көгүш, сыя көк жана сабактын башында ар бири өзүнчө чыгат.
Жегиликтүүлүгү	60-65 % желет. Сабактары жапырылып ылдый өскөндүктөн жегиликтүүлүгү төмөн, анткени өсүмдүк көбүнчө малдын тебелендисинде калат.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, эчки, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга болот
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Жөргөмүш кымыздыгы
(лат. *Polygonum viviparum*)
Горец живородящий

Жөргөмүш кымыздыгы/
Горец живородящий/
(лат. *Polygonum viviparum*)

Мүнөздөмө	Анча чоң эмес түймөкчө тамырлуу көп жылдык өсүмдүк. Тик өскөн сабагынын бийиктиги 35 см жетет. Жалбырагы узун, сүйрү, кызыл күрөң, түбүнөн буралгансып чыгат. Тамырдан чыккан сабактары сүйрү, жээктери калың жана ийилип турат, жогорку жактагы жалбырактары – ичке, учтуу, бекем. Гүлдөрү агыш-кызгылт же кызыл, тоголок машакта жайгашкан. Машактын төмөн жагында түймөкчө жайгашкан.
Жегиликтүүлүгү	Мал жакшы жейт, өзгөчө гүл тобу жайгашкан башы баалуу азыктарга абдан бай келет. Сабагы жана тамырдан чыккан жалбырак-тары желбейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт: 1-баскычы бутонизация мезгилинде; 2- жолу жаш өсүн-дүсү пайдаланылат.
Тоют баалуулугу	Орто — протеин - 13,5%, клетчатка - 31%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Төшөлгөн сабактуу кымыздык
(лат. *Polygonum aviculare*)
Горец птичий

Төшөлгөн сабактуу кымыздык/ Горец птичий/ (лат. *Polygonum aviculare*)

Мүнөздөө	Бир жылдык коюу чыккан өсүмдүк. Бийиктиги 30-40 см. Сабактары жайылган. Жалбырактары майда, узун сүйрү келип, сабакты бойлой жайгашкан. Гүлү ак болуп, жалбырактардын арасынан чыгат.
Жегиликтүүлүгү	Абдан жегиликтүү өсүмдүк 60-70 % желет. Бийик тоолуу жайыттарда кеңири таралган.
Малдын кайсы түрү	Кой, эчки, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир нече жолу кайталап пайдаланууга жарайт жана таптоого чыдамдуу келет.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Түркстандык көк базин
(лат. *Gentiana turkestanorum*)
Горечавка туркестанская

Түркстандык көк базин/
Горечавка туркестанская/
(лат. *Gentiana turkestanorum*)

Мүнөздөө	Бийиктиги 60 см жеткен эки жылдык өсүмдүк. Жашыл жылмакай көп сабактары ар бири өзүнчө гүл ачкан өсүмдүк. Жалбырактары түбүнөн чыгып, жумуртка сымал учтуу. Гүлү агыш- көгүш жана суу куйгучка окшош келет.
Жегиликтүүлүгү	Жакшы желбеген чөп. Мал анын гүлдөрүн гана башка жайыт чөптөрү менен аралаштырып жей алышы мүмкүн.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга болот.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Ольга каз пиязы
(лат. *Gagea olgae*)
Гусиный лук Ольги

Ольга каз пиязы/Гусиный лук Ольги/ (лат. *Gagea olgae*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Топтошуп, сөңгөктүү, кичине чым түп пайда кылып өсөт. Түбү булалуу күрөң тыш менен капталган. Сабагы майда түктүү, кызыл же жашыл түстө келип 2-10 см бийик өсөт. Тамырдан өскөн жалбырактары жип сымал, ичи көңдөй, сабагы сыяктуу-түз чыгат. Гүлдөрү саргыч күрөң өңдө.
Жегиликтүүлүгү	Эрте жазда жайытта 70-80% чейин желет. Малга өзгөчө жалбырактары жагымдуу.
Малдын кайсы түрү	Койлор
Пайдалануу мезгили	Жаз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга чыдайт
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Чүй өрөөнү, Талас, Фергана
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, талаа

Жылдызча чөп
(лат. *Stellaria graminea*)
Звездчатка злаковая

Жылдызча чөп/Звездчатка злаковая/ (лат. *Stellaria graminea*)

Мүнөздөмө	Өсүмдүктүн өзөгү абдан ичке, 4 кырдуу, алсыз, жазы, көтөрүнкү. Жалбырактары ичке (4см узундукта) ачык жашыл же жашы. Гүлү ак түстө.
Жегиликтүүлүгү	Жегиликсиз уулуу өсүмдүк. Мал жаюунун таасиринде талкаланган жайыттарда өсөт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Орточо жылдызча
(лат. *Stellariae neglecta (media)***)**
Звездчатка незамечаемая

Орточо жылдызча/
Звездчатка незамечаемая
(лат. *Stellariae neglecta (media)*).

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-30 см жеткен, ичке сабактуу, бутактуу сынма тамыры бар эки же бир жылдык өсүмдүк. Жалбырагы жумурткага окшош сүйрү, ылдый жагы сабак болуп кетет. Ак гүлдүү өсүмдүк.
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин желет. Жалбырактары жана сабактары 90-100% желет.
Малдын кайсыл түрү	Кой, жылкы, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жай, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Урук жана вегетативдик жол менен көбөйөт. Вегетация маалында бир нече жолу өсөт, ошондуктан 2-3 жолу пайдаланууга чыдайт: жаз, жай, күз. Гүлдөгөнгө чейин мал жаюу зарыл.
Тоют баалуулугу	Жогору
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Кол, Чүй өрөөнү, Талас
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Тоо шимүүрү
(лат. *Phlomoides oreophila*)
Зопник горный

Тоо шимүүрү/Зопник горный/ (лат. *Phlomoides oreophila*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Сабагы 25-50 см жетип, ар бири тамырдан өз-өзүнчө чыгат. Жалбырактары сүйрү тоголок, учтуу, үстүңкү бети майда түк менен капталган, өңү кыз-гылт көгүш келет. Бал берүүчү өсүмдүк.
Жегиликтүүлүгү	Көк кезинде эч бир мал жебейт. Күзүндө кургак түрүндө койлор жана жылкылар жалбырактарын 30% чейин жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы жана кой
Пайдалануу мезгили	Күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланылат
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Топтошкон коңгуроо гүл
(лат. *Campanula glomerata*)
Колокольчик сборный

Топтошкон коңгуроо гүл/
Колокольчик сборный/
(лат. *Campanula glomerata*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Гүлү кара - сыя көк түстө, сабактын башында чогуу турат. Жалбырактары жазы сүйрү келет.
Жегиликтүүлүгү	Жайыт жана чабынды өсүмдүгү. Жылкылар 60-70 %, ал эми койлор 40-50 % жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кышында – койлор жейт
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланылат
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа, талаа

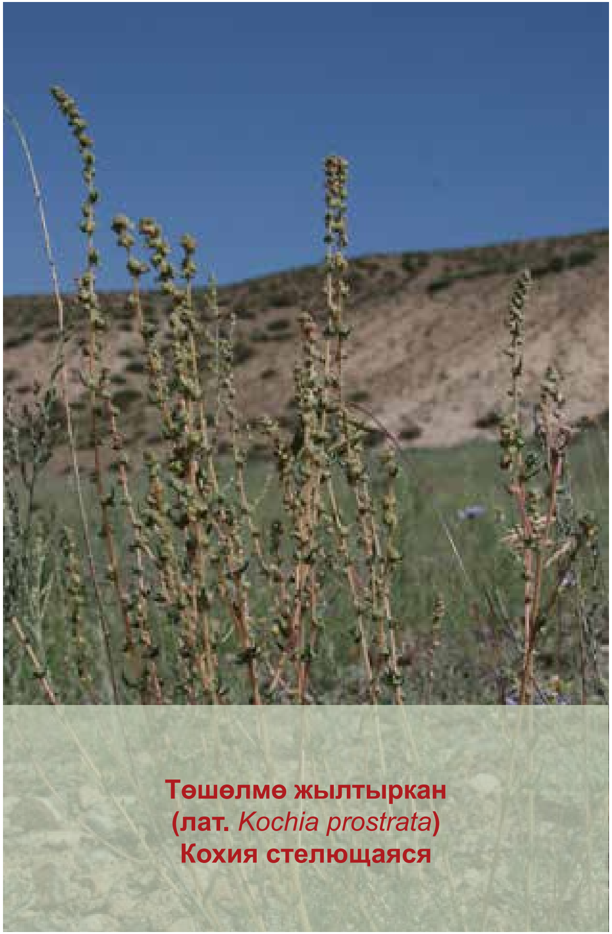

Төшөлмө жылтыркан
(лат. *Kochia prostrata*)
Кохия стелющаяся

Төшөлмө жылтыркан/
Кохия стелющаяся/
(лат. *Kochia prostrata*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 75 см жеткен, кеңири жайылып тик өскөн көп сабактуу жарым бадал өсүмдүк. Жалбырагы түз, түктүү. Гүлү жашыл, 3-4 бир түтүкчөгө бириккен. Июнь-июлда гүлдөйт. Шордуу жана кумдуу топуракта өсөт. Вегетация мезгили узак мөөнөткө созулат: эрте жазда башталып октябрда аяктайт.	
Жегиликтүүлүгү	Кой үчүн семиртүүчү тоюткор катары эсептелет. Жаш өркүндөрү жана жалбырактары вегетация мезгилинде 80-90% желет. Кышында мал куурайынанын башынан тарта тамырына чейин калтырбай толук жейт.	
Малдын кайсыл түрү	Кой, эчки, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Вегетация убагында (220-260 күн) 2-3 жолу мал откорууга болот: 1-баскыч жай мезгили; 2-күз, 3- кыш. Чабынды чөп катары да чаап алууга жарайт. 2 жолу түшүм берет.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 16,9%, клетчатка - 30,1%. Курамында каротин жана «С» витаминдери бар
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстандын аймагы	
Өсүмдүк тиби	Чөл, талаа	

Яков сенеция
(лат. *Senecio jacobaea*)
Крестовник луговой или Якова

Яков сенеция/ Крестовник луговой или Якова/ (лат. *Senecio jacobaea*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-100 см жеткен, жылмакай, түз сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Тамырдан чыккан жалбырактары чогусу бир чыгып, гүлдөгөнгө чейин куурап калат. Сабактын жалбырактары да бөлүктөргө бөлүнгөн. Гүлдөрү сары, ар бири өзүнчө топ баштан чыгат.
Жегиликтүүлүгү	Жегиликтүүлүгү төмөн өсүмдүк. Негизинен ачыла элек гүлү жана гүл тобу желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Алтай троллиусу
(лат. *Trollins altaicus***)**
Купальница алтайская

Алтай троллиусу/
Купальница алтайская/
(лат. *Trollins altaicus.*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 30-40 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабагы көңдөй. Жалбырактары беш манжа сымал бөлүнүп турат. Гүлдөрү сары же сары алтын түстүү.
Жегиликтүүлүгү	Мал гүлдөгөнгө чейин 25% жейт. Гүлдөгөн мезгилде жегиликтүүлүгү төмөндөйт. Ал эми күзүндө, куурай баштаган кезинде өсүмдүктүн негизги бөлүгү кайрадан жегиликтүү болуп калат.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга чыдайт
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Чыгыш сары каз таманы
(лат. *Potentilla orientalis*)
Лапчатка восточная

Чыгыш сары каз таманы/ Лапчатка восточная/ (лат. *Potentilla orientalis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-15 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Сабагынын түп жагы жыгач сымал келет, бир аз көтөрүлүп же жерге жайылып өсөт. Жалбырагы беш манжа сыяктуу өз-өзүнчө бөлүнгөн. Гүлдөрү сары жана майда.
Жегиликтүүлүгү	Гүл тобун, жалбырагын жана сабактарын - мал 55-60 % жакшы жейт. Өсүмү абдан жай (май айынан августка чейин).
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас
Өсүмдүк тиби	Талаа

Тарамыштуу сары каз таман
(лат. *Potentilla orientalis***)**
Лапчатка жилковатая

Тарамыштуу сары каз таман/
Лапчатка жилковатая/
(лат. *Potentilla orientalis*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-25 см жетип, калың чыккан көп жылдык өсүмдүк. Тамырдан өскөн жалбырактарынын сабы узун келет. Жалбырактары аз. Майда жалбырактары сүйрү келип, жээктери тиш сыяктуу тегиз эмес, арткы бетинен каптал тамырчалары абдан байкалып турат.
Жегиликтүүлүгү	Малдын баардык түрү 30-40 % жейт. Негизинен гүл тобу менен жалбырагы желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Улар пиязы
(лат. *Allium oreophilum*)
Лук горолюбивый

Улар пиязы/Лук горолюбивый/ (лат. *Allium oreophilum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-30 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Сабагы жерге бекем орношот. Жалбырактары түз, жылмакай, анча көп эмес. Гүл тобу чатырча. Гүлдөрү кочкул–кызгылт.
Жегиликтүүлүгү	Мал 80 % жакшы жейт. Мите курттардан арылтуучу өсүмдүк.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга чыдайт, анткени мал откоруудан кийин начар өсөт. Тебелеп таптоого туруштук бере албайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа талаа

Каралжын кара пияз
(лат. *Allium atrosanguineum*)
Лук чёрно-красный

Каралжын кара пияз/
Лук чёрно-красный/
(лат. *Allium atrosanguineum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-40 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабактары жарымына чейин жылмакай жалбырактар менен курчалып өсөт. Жалбырактары ширелүү, узун, жээктери ичке. Гүлдөрү кара-кочкул кызгылтым өңдө. Пиязга окшош жыты бар.
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин малдын баардык түрү 80 % чейин жакшы жейт. Мите курттардан арылтуучу өсүмдүк болуп эсептелет.
Малдын кайсы түрү	Бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Пайдалануудан кийин начар өсөт. Ошондуктан бир эле жолу пайдаланууга чыдайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа, талаа

Топчу баш, көмөч нан
(лат. *Malva neglecta***)**
Мальва пренебрежённая

Топчу баш, көмөч нан/ Мальва пренебрежённая/ (лат. *Malva neglecta*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 80-120 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабагы жерге сойлоп же бир аз көтөрүлүп өсөт. Жалбырагы тегерек. Гүлү майда, ак же кызгылт келет, өсүмдүктүн ортосундагы боштукта жайгашкан. Жегиликтүүлүгү: Негизинен өсүмдүктүн жогорку бөлүгү желет, ал жалпы массанын 50 % түзөт.
Жегиликтүүлүгү	Негизинен өсүмдүктүн жогорку бөлүгү желет, ал жалпы массанын 50 % түзөт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жай
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолку пайдаланууга чыдайт
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Чүй өрөөнү, Талас
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы

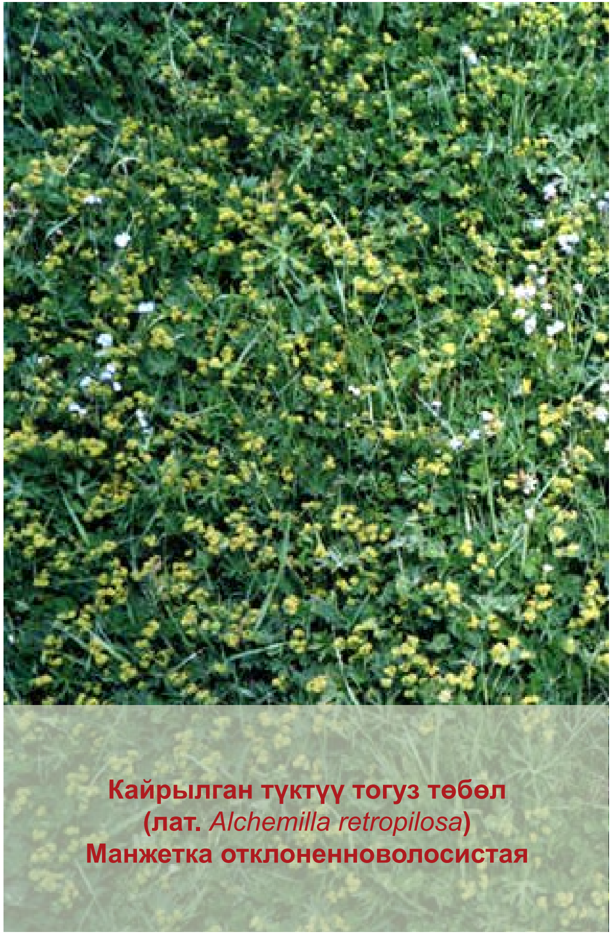

Кайрылган түктүү тогуз төбөл
(лат. ***Alchemilla retropilosa*****)**
Манжетка отклоненноволосистая

Кайрылган түктүү тогуз төбөл/ Манжетка отклоненноволосистая/ (лат. *Alchemilla retropilosa*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-25 см жеткен, тамырынан жыш чыккан бир нече сабактуу көп жылдык өсүмдүк. Сабагы ортосунан өйдө бутакта-нат. Жалбырагынын формасы жеңдин учу сымал тегерек келет. Гүлдөрү жашгылт жана жыш түрмөктөргө чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Мал 10-15 % эле жейт. Көбүнчө өсүмдүктүн урук байлоочу жаш өркүндөрү желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Мал откоргонго, ошондой эле таптоого жакшы туруштук берет. Үч жолу пайдалану-уга болот.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Ак шакар чөп
(лат. ***Chenopodium album*****)**
Марь белая

Ак шакар чөп /Марь белая/
(лат. *Chenopodium album*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 90-100 см жеткен өсүмдүк. Сабагында жалбырактары чыккан жеринде кызыл тагы болот. Жалбырагы ичке, күңүрт, жука катмарлуу, сүйрү төрт тик бурчтук сымаал келет. Майда, тунук эмес гүлдөрү шыпыргы гүл тобуна чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Кеч күздө жана кышында желет
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Күз, кыш
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолку пайдаланууга чыдайт
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл,Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл

Кызгылт сары жылтыр гүл
(лат. *Erigeron aurantiacus*)
Мелколепестник оранжевый

Кызгылт сары жылтыр гүл/ Мелколепестник оранжевый/ (лат. *Erigeron aurantiacus*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-50 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабактары калың жана көп санда чыгат. Жалбырактары сабактын түбүнөн өсүп, учтуу келет. Ал эми сабактагы жалбырактары учтуу, жашыл түстө. Гүлдөрү сары, кызыл-сары өңдө.
Жегиликтүүлүгү	Жаңы өсүп келе жаткан маалда мал жакшы жейт (40 %). Ал эми андан кийин жегиликтүүлүгү төмөндөйт. Жамгырдан кийин гана жакшы желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Жайыт сезонунда бир жолу пайдаланылат. Бирок 2-чи жолу пайдаланууга да чыдайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Ольга ак шыралжыны
(лат. *Pedicularis olgae*)
Мытник Ольги

Ольга ак шыралжыны/Мытник Ольги/ (лат. *Pedicularis olgae Regel*)

Мүнөздөмө	Коюу жана кеч күзгө чейин өскөн, өңү кара жашыл, бийиктиги 30-40 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактарынын эки жагы учтуу жана майда бөлүкчөлөргө бөлүнгөн. Гүлү туулгага окшош, өңү ачык саргыч келет.
Жегиликтүүлүгү	Мал жебеген өсүмдүк
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Дары каакым
(лат. *Taraxacum officanale***)**
Одуванчик лекарственный

Дары каакым/
Одуванчик лекарственный/
(лат.*Taraxacum officanale*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары узун кайыкка окшош, тамыр түбүн айлана өсүп чыгат. Гүлдөрү сары түстө жана себетке окшош бир гүл тобуна чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүктү малдын бардык түрү жейт 90 %.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга чыдайт.
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбалуу талаа, талаа, шалбаа

Кызгылт анагаллис
(лат. *Anagallis arvensis*)
Очный цвет пашенный

Кызгылт анагаллис/
Очный цвет пашенный/
(лат. *Anagallis arvensis*)

Мүнөздөмө	Көп сабактуу, бийиктиги 5-30 см жеткен эки жылдык өсүмдүк. Сабагы төрт бурчтуу, бутактуу келет. Жумуртка сымал сүйрү, ачык жашыл жалбырагынын арткы бетинде кара тактары бар.
Жегиликтүүлүгү	Мал 50-60 % желет.
Малдын кайсы түрү	Кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт, анткени мал оттогондон кийин өсүмү анча жакшы эмес.
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Чүй өрөөнү, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Кадимки галиум
(лат. *Galium verum***)**
Подмаренник настоящий или
Подмаренник жёлтый

Кадимки галиум/Подмаренник настоящий, или Подмаренник жёлтый/ (лат. *Galium verum*)

Мүнөздөө	Бийиктиги 30-125 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары майда, желекче сымал. Гүлдөрү майда, сары түстө, шактуу шыпыргыга чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Гүлдөгөнгө чейин 15-25 % бир аз желет. Негизинен жалбырактары жана ачыла элек гүл түймөкчөсү желет.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа

Урвиллей бака жалбырагы
(лат. *Plantago urvillei*)
Подорожник Урвиллея

Урвиллей бака жалбырагы/ Подорожник Урвиллея/ (лат. *Plantago urvillei*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 15-20 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Сабагы жалбыраксыз. Сүйрү жалбырактары сабактын түбүн курчай чогуу чыгат. Ак гүлдөрү машак сымал гүл тобуна чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Мал жакшы жей турган өсүмдүк, дээрлик 80-90 % желет
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга жарайт.
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү.
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы

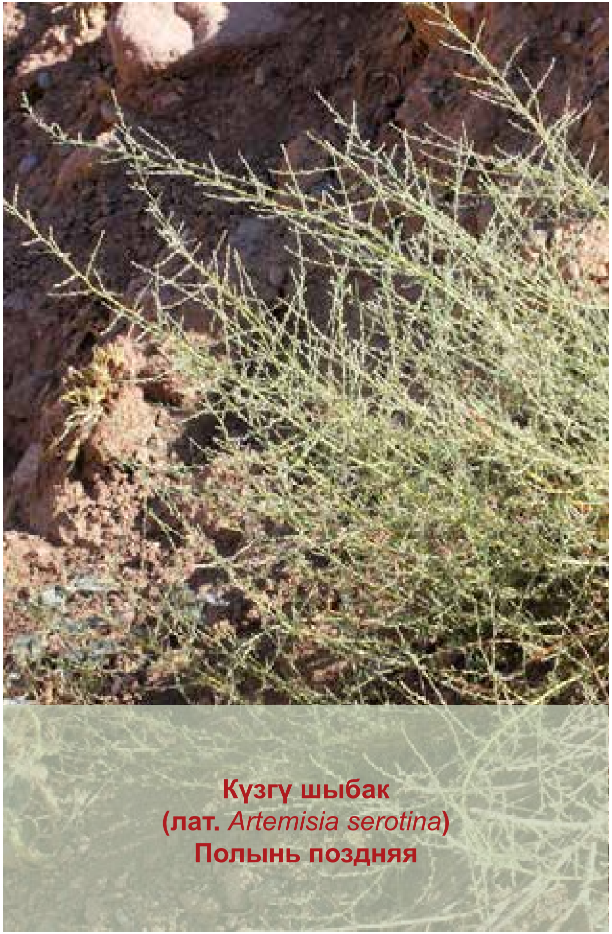

Күзгү шыбак
(лат. *Artemisia serotina*)
Полынь поздняя

Күзгү шыбак/Полынь поздняя/ (лат. *Artemisia serotina*)

Мүнөздөмө	Боз жашыл жарым бадалча. Тамыры өзөктүү, жыгач сымал. Сабактары көп, эскилери чырпык сыяктуу. Жаңы сабактары жалбырактуу бутакчалардан турат. Бийиктиги 35-85 см жетет. Төмөнкү жалбырактары чачкын, жогору жагында гүлдөрү бирдиктүү жайгашкан. Гүл тобу тик үч бурчтук сыяктуу.	
Жегиликтүүлүгү	Баалуу тоюткор. Малды семиртүүгө жарактуу тоюткор катары эсептелет. Жаш сабактары жана жалбырактары желет. Жегиликтүүлүгү өсүмдүктүн жалпы массасынын 30-40 % барабар.	
Малдын кайсы түрү	Кой, эчки	
Пайдалануу мезгили	Эрте жазда, кеч күздө, кыш мезгилинде	
Пайдалануу мөөнөтү	Өсүмдүк 2-жолку пайдаланууга чыдайт: жазында жана кеч күздө. Кышында мал (койлор, эчкилер, жылкылар) өсүдүктүн кургак калдыктарын таап оттойт.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 8,3%, клетчатка - 40,3%.
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Мала гүлдүү шыбак
(лат. *Artemisia rhodatha*)
Полынь розоцветковая

Мала гүлдүү шыбак/
Полынь розоцветковая/
(лат. *Artemisia rhodatha*)

Мүнөздөмө	Күмүш боз өңдүү, өзөктүү тамыры бар, анча бийик эмес жарым бадалча болуп өскөн көп жылдык өсүмдүк. Сабактарынын айрым бөлүгү жерден бир аз көтөрүлүп, тыгыз болуп себет сыяктуу өсөт. Бийиктиги 15-20 см жетет. Боз жалбырактары майда, чачыранды жайгашкан. Гүлү кызгылт. Кээде ортолорундагы сабактары куурап, оокча пайда болот. Шыбактын бадалчалары шор-дуу жерлерде бири биринен алыс өсөт.	
Жегиликтүүлүгү	Негизинен күзүндө 50% чейин желет. Кыш мезгилинде да малга тоют болушу мүмкүн.	
Малдын кайсыл түрү	Койлор, жылкылар	
Пайдалануу мезгили	Күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Эң ыңгайлуусу бир жолу пайдалануу. Бирок 2-пайдаланууга да чыдайт: 1-күзүндө, 2-кышында.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 16,9%, клетчатка - 30,1%.
Таралган аймагы	Центральный Тянь-Шань, Алай	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

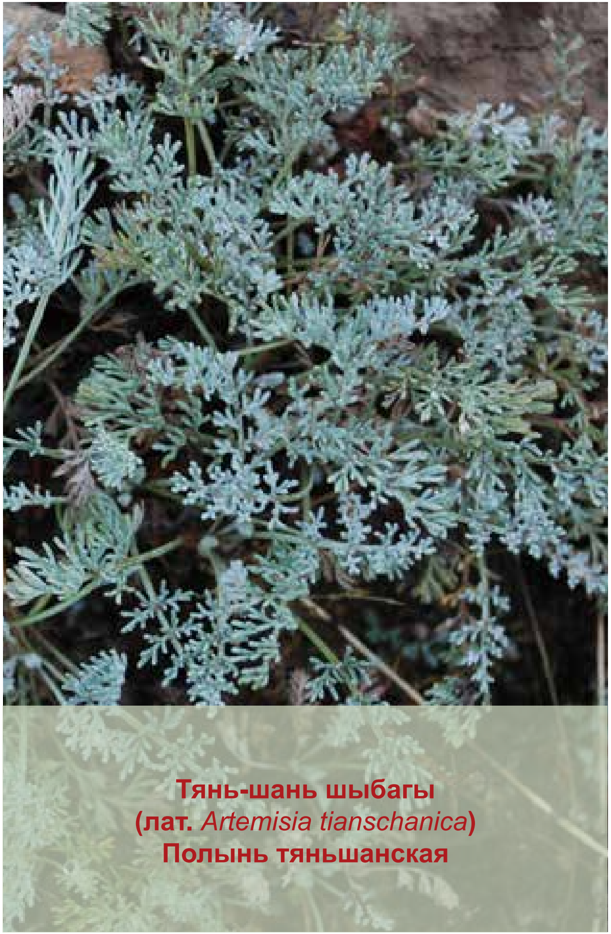

Тянь-шань шыбагы
(лат. *Artemisia tianschanica*)
Полынь тяньшанская

Тянь-шань шыбагы/
Полынь тяньшанская/
(лат. *Artemisia tianschanica*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 10-40 см жеткен жарым бадал сымал боз өсүмдүк. Тамыры жыгачтанып калың келет. Сабактын жогорку бөлүгү жакшы бутактанып, борпоң сөңгөктүү келип, төмөнкү жалбырактары абдан чачыранды, жогору жагында чогуу, түз өсөт. Гүл тобу ичке шыпыргыны түзөт.	
Жегиликтүүлүгү	Шыбактын жегиликтүүлүгү орточо, анын жаш өркүндөрү, жалбырактары желет. Жегиликтүүлүгү 30-40% түзөт, эчки 60% чейин жейт.	
Малдын кайсыл түрү	Кой, эчки	
Пайдалануу мезгили	Эрте жаз, күз, кыш (июнь)	
Пайдалануу мөөнөтү	2-3 жолу пайдаланууга чыдайт: 1- жазында, 2 – күзүндө, 3- кышында. Кышында мал чөптүн кураган сөнгөктөрүн жегендиктен, анын кийинки жылдардагы түшүмдүүлүгүнө эч терс таасирин тийгизбейт.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 16,9%, клетчатка - 30,1%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Шыралжын шыбак
(лат. *Artemisia dracunculus*)
Полынь эстрагонная, Эстрагон, или Тархун

Шыралжын шыбак/Полынь эстрагонная, Эстрагон, или Тархун/ (лат. *Artemisia dracunculus*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 20-80 см болгон көп жылдык өсүмдүк. Сабактары күрөң-сыя көк, коюу жалбырактуу. Жалбырактары кара-жашыл, түз. Бадал болуп өсөт.
Жегиликтүүлүгү	Жайыттын түшүмдүүлүгүн төмөндөткөндүк-төн отоо чөп болуп эсептелет. Өсүмдүктүн баш жагы гана 10 %бир аз желет, ичеги курттарынан арылтуучу чөп. Кыш мезги-линде анын кургак массасын жылкы жана кой жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кышкысын - кой
Пайдалануу мезгили	Жазында жана кышында
Пайдалануу мөөнөтү	Чабынды чөп катары колдонууга болот, бирок көп жолу орулган аянттан бул өсүмдүк акырындап жоголот. Бир нече жолу кайталап пайдаланууга жарайт.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаалуу талаа, талаа

Узун учтуу күдүрөк
(лат. *Kalidium cuspidatum*)
Поташник длинноостроконечный

Узун учтуу кудурөк/ Поташник длинноостроконечный (лат. *Kalidium cuspidatum*)

Мүнөздөмө	Татаал бутактанган бадалча, бийиктиги 15-75 см. жетет. Калың, жыгач сымаал тамыры жакшы өнүккөн, 3-4 метр тереңдикке сүңгүп кирет. Жалбырагы жылаңач, жашыл дөмпөк тартып ширелүү келет. Жаш бутакчалары жакын өсөт, алардын учунда гүлдөрү бар. Кочкул-жашыл түстө жыш топтошуп өсөт. Шордуу жана жарым чөлдүү жерлерде кездешет.	
Жегиликтүүлүгү	Малга жегиликтүүлүгү начар. Кеч күздө үшүк жүргөндөн кийинки гана убакта желет.	
Малдын кайсыл түрү	Малдын кайсыл түрү	
Пайдалануу мезгили	Кеч күз	
Пайдалануу мөөнөтү	1 жолу пайдаланылат	
Тоют баалуулугу	Төмөн	протеин - 8,3%, клетчатка - 11,8%
Таралган аймагы	Центральный Тянь-Шань, Иссык-Куль	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Баштыкчалуу эбелек
(лат. *Ceratocarphus utriculosus***)**
Рогач сумчатый

Баштыкчалуу эбелек/Рогач сумчатый/ (лат. *Ceratocarphus utriculosus*)

Мүнөздөмө	Бир жылдык өсүмдүк. Сабактары абдан бутактанып 40 см чейинки тоголок бадалчаны пайда кылат. Анын түзүлүшүнө карап «талаа кыдыргычы» деп да атап коюшат. Жалбырактары түз, учтары курч, жыш, жылдызча сымал түктүү келет. Мүйүз сымал гүлү кыйма-чийме, майда курч тикенектердин арасынан орун алган.	
Жегиликтүүлүгү	Мал семиртүүгө жарай турган тоюткор. Мал 60% жакшы жейт, өзгөчө аба-ырайы нымдуу жана жаан-чачын убагында, же таңкы шүүдүрүмдө жагымдуу болот. Эбелек малдын сүтүн көбөйтүүгө жакшы таасир этет (бээлерге). Бодо малдар анча жактырбайт.	
Малдын кайсы түрү	Овцы, козы, лошади	
Пайдалануу мезгили	Жаз	
Пайдалануу мөөнөтү	1-жолу пайдаланылат. Жаанчыл жылдары аны тоюткор катары оруп жыйнап алууга болот.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 11,7%, клетчатка - 26,5%.
Таралган аймагы	Кыргызстандын бардык аймагы	
Өсүмдүк тиби	Чөл өсүмдүгү	

Сибирь креписи
(лат. *Crepis sibirica*)
Скерда сибирская

Сибирь креписи/Скерда сибирская/ (лат. *Crepis sibirica*)

Мүнөздөмө	Сабактары тик жана түз өсүп жалгыздан чыгат. Бийиктиги 40-90 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы бырыштуу, үстүңкү бети жылмакай, арткы бети түктүү. Узун сүйрү учтуу жалбырактары тамырдан чыгат жана сабагында да болот. Гүлдөрү сары түстө.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк 20-15 % желет. Негизинен мал бул өсүмдүктүн гүлүн жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	2 жолу пайдаланууга жарайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Кашмир элик балтырканы (лат. *Aegopodium kashmiricum*) Сныть кашмирская

Кашмир элик балтырканы/ Сныть кашмирская/ (лат. *Aegopodium kashmiricum*)

Мүнөздөмө	Көп жылдык тамыр сабактуу өсүмдүк. Бийиктиги 20-70 см жетип жылаңач. Сабагында узун кеткен издери бар. Жалбырактары саптуу, бир нече тармактанып кетет. Ак түстүү гүлдөрү чатырчага чогулган.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүк негизинен гүлдөгөнгө чейин 20-25 % желет.
Малдын кайсы түрү	Кой, эчки, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Эки жолу пайдаланууга болот.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү, Талас, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

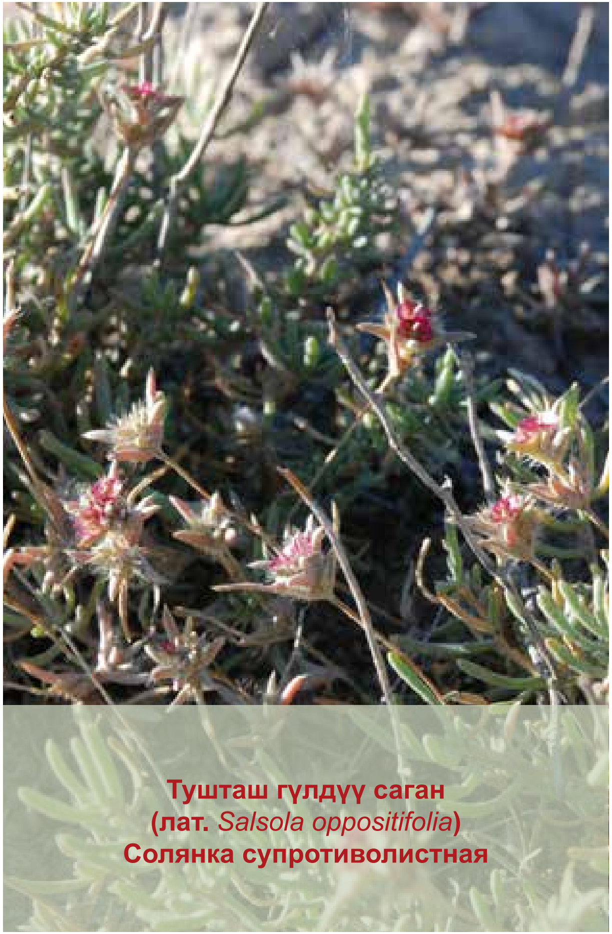

Тушташ гүлдүү саган
(лат. *Salsola oppositifolia*)
Солянка супротиволистная

Тушташ гүлдүү саган/ Солянка супротиволистная/ (лат. *Salsola oppositifolia*)

Мүнөздөмө	Майда түк менен капталган бутакчалары каршы-терши жайгашкан бир жылдык өсүмдүк. Гүлдөрү сыя көк, сары аралашкан түстө болот. Шор топурактуу жерлерде өсөт.	
Жегиликтүүлүгү	Малды семиртүү үчүн жакшы тоют чөп. Күз-күсүн жалбырактары желет, ал эми кышын-да чөптүн калдыгы толугу менен желет.	
Малдын кайсыл түрү	Кой, эчки, жылкы	
Пайдалануу мезгили	Жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	1-жолу күзүндө, ал эми 2-жолу кышында курга-ган массасы колдонулат.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин - 8,4%, клетчатка - 21,9%
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Алай	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

Боз терескен
(лат. *Ceratoides papposa***)**
Терескен серый

Боз терескен/Терескен серый/ (лат. *Ceratoides papposa*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 100 см чейинки бутактуу бадалча же жарым бадал болуп өсөт. Жалбырактары жумуртка формасында болуп ийилип турат.	
Жегиликтүүлүгү	Баалуу тоют өсүмдүгү. Жылдык бутактарын жана жалбырактарын мал жылдын бардык мезгилинде 100% жейт. Гүлдөгөнгө чейин орулган чөп орточо желет. Малдын табитин ача турган чөп болуп эсептелет. Күз жана кыш мезгилдеринде жегиликтүүлүгү абдан жогору болот.	
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы, бодо мал, эчки	
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай, күз, кыш	
Пайдалануу мөөнөтү	Терскенди эки жолу толук кандуу пайдаланууга болот. Биринчиси – май айынын башы, экинчиси – күзүндө. Кышкысын кургак массасы желет.	
Тоют баалуулугу	Жогору	протеин 13,5%, клетчатка - 31,8%, 100 г көк чөп, 24,2 тоют.бир. түзөт. 4,8, кг иштетилген протеинге туура келет.
Таралган аймагы	Бүткүл Кыргызстан аймагы	
Өсүмдүк тиби	Чөл, жарым чөл	

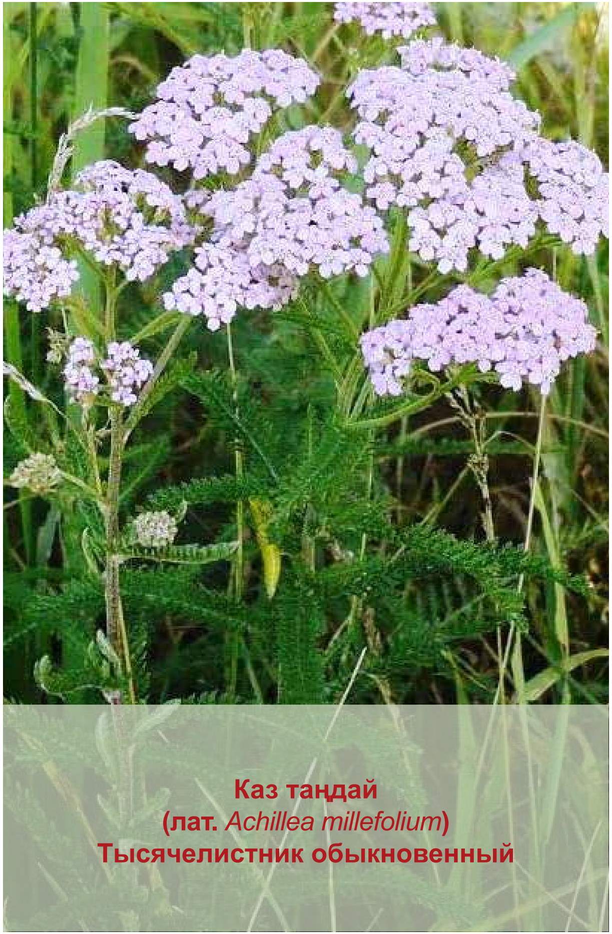

Каз таңдай
(лат. *Achillea millefolium*)
Тысячелистник обыкновенный

Каз таңдай/Тысячелистник азиатский/ (лат. *Achillea asiatica*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 30-80 см болгон тамыр сабактуу өсүмдүк. Чөптү түк каптап тургандыктан боз болуп көрүнөт. Жалбырагы саптуу, абдан көп майда бөлүктөргө бөлүнүп кетет. Дары чөптөрдүн катарына кирет.
Жегиликтүүлүгү	Жегиликтүүлүгү анча эмес, 30 % желет. Негизинен мал бул өсүмдүктүн гүлүн жана жогору жактагы жалбырактарын жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, кой, бодо мал
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир пайдалануудан кийин өсүмдүк начар өсөт. Ошондуктан сезондо 1 жолу гана колдонуу ылайыктуу. Бирок кээде 2 жолу пайдаланууга чыдайт.
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Чүй өрөөнү, Фергана, Алай
Өсүмдүк тиби	Талаа

Зинаида мандалагы (лат. *Tulipa zenaidae*) Тюльпан Зинаиды

Зинаида мандалагы/Тюльпан Зинаиды/ (лат. *Tulipa zenaidae*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 25-35 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары сүйрү, учтуу жана өңү көгүш келет. Гүлдөрү ар сабагында бирден чыгат, өңү кызыл же сары.
Жегиликтүүлүгү	Өсүмдүктүн жегиликтүүлүгү 30-40 % түзөт.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз (май), жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Жогору
Таралган аймагы	Кыргыз тоо кыркалары
Өсүмдүк тиби	Талаа шалбаасы, талаа

Кадимки чайыр гүл
(лат. *Silene vulgaris***)**
Хлопушка Уоллича (Смолёвка Уоллича)

Кадимки чайыр гүл/Хлопушка Уоллича (Смолёвка Уоллича)/(лат. *Oberna wallichiana*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 60-70 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Көгүлтүр же сыя көк түстөгү сабагы жыланaч, абдан бутактуу келет. Жалбырактары узун сүйрү, учтуу, өңү жашыл жана көгүлтүр. Гүлдөрү ак түстө.
Жегиликтүүлүгү	Мал жебеген өсүмдүк. Күзүндө кургак түрүндө бир аз желет.
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт
Тоют баалуулугу	Төмөн
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөнү.
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Лобель марал кулагы
(лат. *Verátrum lobelliánum*)
Чемерица Лобеля или Чемерица Лобелиева

Лобель марал кулагы/
Чемерица Лобелиева/
(лат. *Verátrum lobelliánum*)

Мүнөздөмө	Бийиктиги 150 см жеткен көп жылдык ири өсүмдүк. Жалбырактары 25 см узундукта, чоң жана жазы келет. Саргыч-жашыл гүл-дөрү узун шыпыргыда жайгашкан.
Жегиликтүүлүгү	Мал жебейт, абдан уулуу өсүмдүк
Пайдалануу мезгили	Жай
Таралган аймагы	Ысык-Көл аймагы
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Кычкыл козу кулак
(лат. *Rúmex acetósa***)**
Щавель кислый или обыкновенный

Кычкыл козу кулак/ Щавель кислый или обыкновенный/ (лат. *Rúmex acetósa*)

Мүнөздөө	Бийиктиги 2 метрден ашкан көп жылдык өсүмдүк. Жалгыз сабактуу, боорунда узунунан кеткен чийиндери бар. Гүл тобуна келгенде тармактарга бөлүнүп кетет. Жалбырактары сабагында гана өсүп, сүйрү жана жебе сымал келет. Гүлдөрү майда жана көпшөк шыпыргы түрүндө.
Жегиликтүүлүгү	Бул өсүмдүктү көк кезинде жылкы жакшы жейт (50-60%), күзүндө өсүмдүк кургагандан соң малдын баардык түрү жакшы жейт.
Малдын кайсы түрү	Жылкы, эчки
Пайдалануу мезгили	Жай, күз
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга болот. Жамгырдан кийин бир аз желет.
Тоют баалуулугу	Орто
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас, Алай
Өсүмдүк тиби	Шалбаа

Күрөң чыраш
(лат. *Eremurus fuscus*)
Эремурус загорелый

Күрөң чыраш/Эремурус загорелый/ (лат. *Eremurus fuscus*)

Мүнөздөмө	Жалгыз сабактуу, жогору жагы чачылуу гүл тобу менен бүткөн, бийиктиги 150-180 см жеткен көп жылдык өсүмдүк. Бардык жалбырактары сабактын түбүнөн чыгат, түзүлүшү үч бурчтуу, желекчелүү, ширелүү келет. Гүлдөрү ачык-сары, тез өзгөрүп күрөң тартып кетет.
Жегиликтүүлүгү	Мал өсүмдүктүн жалбырактарын 90 % жакшы жейт
Малдын кайсы түрү	Кой, жылкы
Пайдалануу мезгили	Жаз, жай
Пайдалануу мөөнөтү	Бир жолу пайдаланууга жарайт.
Тоют баалуулугу	Орточо
Таралган аймагы	Борбордук Тянь-Шань, Ысык-Көл, Кыргыз тоо кыркалары, Талас
Өсүмдүк тиби	Талаа

Кыргызстан жайыттарынын өсүмдүктөрү
Экинчи басылыш

FLERMONECA долбоору
720040, Бишкек шаары, Эркиндик б., 22
Т.: +996 312 90 93 40
E-mail: nr-info@giz.kg
www.flermoneca.org

6.10.2015 басууга кол коюлду.
Форматы 60x84 1/32. Көлөмү 7 накта бас. таб.
Офсеттик кагаз. Офсеттик мөөр.
Тиражы 1000 нуска.
«V.R.S. Company» басма үйүндө басылган.
720021, Бишкек шаары, Кулатова көчөсү, 8/1;
тел. + 996 312 59-23-50